

CERTUS

domnīca mērķtiecīgai izaugsmei

No augsnes uz izaugsmi: Latvijas lauksaimniecības nozares analīze

Uldis Spuriņš, Edmunds Krastiņš, Daunis Avers

Saturs

Kopsavilkums	3
Lauksaimniecības loma Latvijas ekonomikā	5
Uldis Spuriņš, Daunis Auers	
Ievads	5
Latvijas lauksaimniecības nozares galvenie statistikas rādītāji	7
Lauksaimniecības nozares pienesums ekonomikai	17
Lauksaimniecības nozare un ekonomiskās krīzes	20
Secinājumi	23
Bioloģiskā lauksaimniecība un tās nākotne Latvijā	24
Edmunds Krastiņš	
Autori	28

Kopsavilkums

Lauksaimniecības nozares raksturojums un pienesums ekonomikai

Lauksaimniecības produkcijas vērtība pēdējo 60 gadu laikā ir palielinājusies 3,6 reizes, 2019. gadā sasniedzot 3,93 triljonus USD. Arī tuvākajā nākotnē iedzīvotāju skaita pieaugums turpinās būt galvenais dzinulis lauksaimniecības ražošanas apjomu kāpumam.

Lauksaimniecības nozare radīja netiešo ietekmi 1749 milj. EUR apmērā. Līdz ar to ražošanas vērtības izteiksmē lauksaimniecības nozares kopējais pienesums ekonomikai bija

3430,73
miljoni EUR.

Pēdējo 10 gadu laikā Latvijas lauksaimniecības sektora pievienotā vērtība piedzīvojusi straujāku kāpumu nekā vidēji Eiropas Savienībā (ES).

2011.> 2021.

Latvija pēdējo desmit gadu laikā ir bijusi starp ES dalībvalstīm ar lielāko produktivitātes kāpumu.

2020. gadā Latvijas lauksaimniecības nozares radītā bruto pievienotā vērtība sasniedza 591,98 milj. EUR. Savukārt lauksaimniecības nozares saražotās produkcijas vērtība bija 1681,73 milj. EUR.

Katram eiro ražošanas procesā Latvijas lauksaimniecības nozare pērn pievienoja papildu vērtību

0,54
EUR apmērā.

2020. gadā Latvijas lauksaimniecības nozare nodrošināja 17 190 algotas pilna laika darba vienības. Savukārt dažādā darba statusā (pilna, nepilna laika utt.) bija nodarbinātas

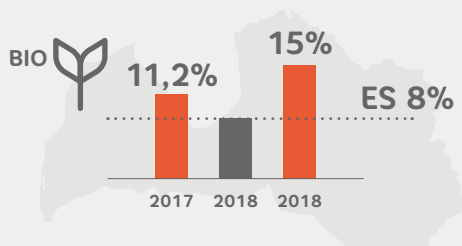
46100
personas.

Tā kā pārtika ir pirmās nepieciešamības prece, kopumā lauksaimniecības nozare spēj salīdzinoši labāk nekā citas nozares pielāgoties dažādām īstermiņa tirgus svārstībām, tai skaitā visaptverošām ekonomikas krīzēm. Taču situācija var strauji pasliktināties, ja ekonomiskā lejupslīde saglabājas ilgtermiņā un izjauc saimniecību ražošanas procesu vai piegādes ķēdes. 2020. gadā lauksaimniecības nozares bruto pievienotā vērtība palielinājās par 1,8%, kamēr IKP kritās par 3,6%.

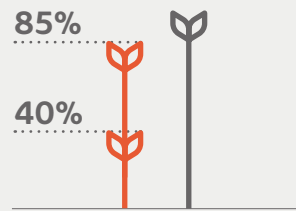
↑ 1,8%
Pievienotās vērtības pieaugums
lauksaimniecības nozarē 2020. gadā

↓ 3,6%
IKP kritums
2020. gadā

Bioloģiskās un konvencionālās lauksaimniecības salīdzinājums

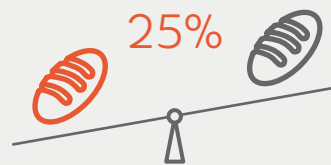
2019. gadā bioloģiskajā lauksaimniecībā (BL) izmantojamās lauksaimniecības zemes īpatsvars no 11,2% 2017. gadā bija pieaudzis līdz 15% 2019. gadā. Vidēji ES 2018. gadā BL izmantoja 8% no lauksaimniecības zemes.

BL ražība ir 40–85% robežās pret konvencionālo lauksaimniecību. Kaut arī par bioloģisko produkciju iespējams saņemt ievērojami augstāku samaksu, tā ne vienmēr spēj kompensēt ražošanas augstākās izmaksas.

BL ražīgums ir zemāks. 2017. gadā ražīgums laukkopībā bija 56%, jauktajā specializācijā 52%, un piena lopkopībā 86% no konvencionālajās saimniecībās sasniegtā.

Ja 2017. gadā konvencionālajās saimniecībās produkcijas vērtības un izmaksu starpība bija tuvu nullei, tad BL (izņemot piena lopkopības specializāciju) izmaksas par apmēram 25% pārsniedza saražotā vērtību.

Neto apgrozījums bioloģiskajās saimniecībās bija 311 EUR/ha pret 1139 EUR/ha konvencionālajās saimniecībās.

Vidēji uz 1 ha lauksaimniecības zemes bioloģiskās saimniecības 2019. gadā saņēma par

77
EUR lielāku
ražošanas atbalstu.

LAUKSAIMNIECĪBAS LOMA LATVIJAS EKONOMIKĀ

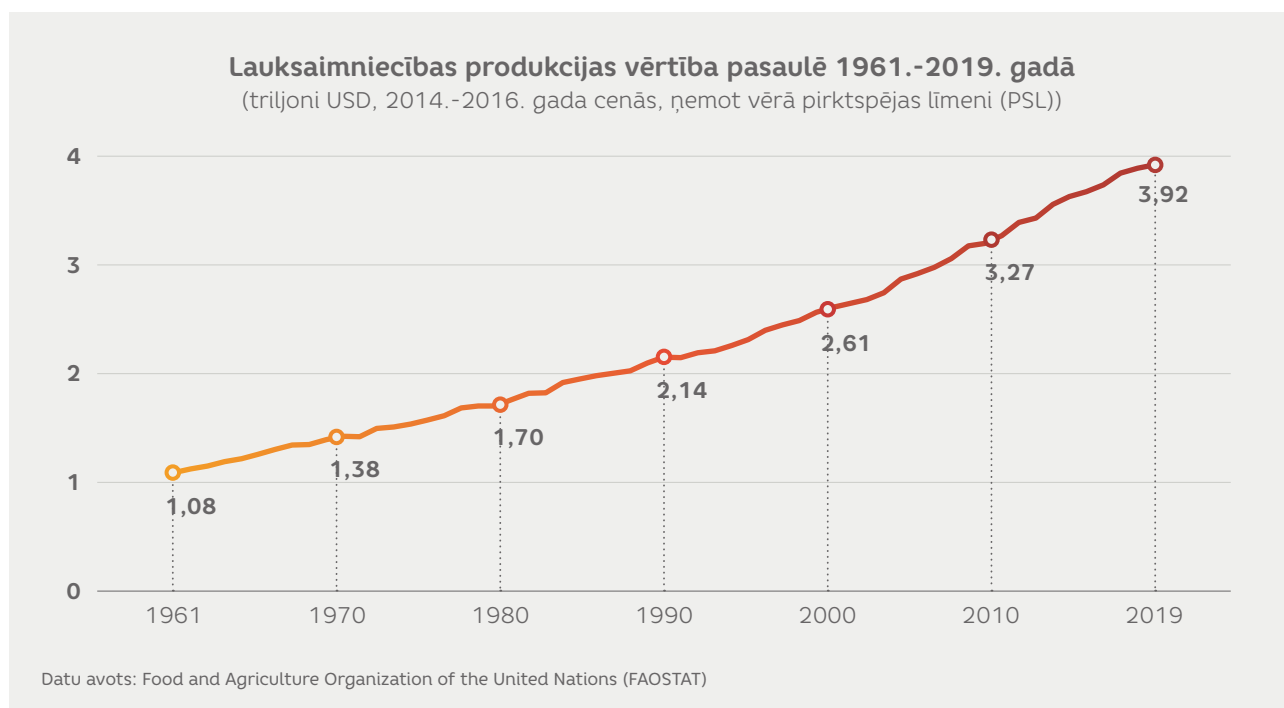
Uldis Spuriņš, Daunis Auers

Ievads

Analizējot no globālās perspektīvas, lauksaimniecības nozare ir ļoti daudzveidīga un dinamiska. Neskatoties uz to, ka saskaņā ar vēsturnieku aplēsēm cilvēki ar lauksaimniecību sāka nodarboties jau apmēram pirms 12 000 gadiem Neolīta revolūcijas laikā, nozares attīstība mūsdienās nav apstājusies. Tieši pretēji, nākamo gadu laikā nozarei būs jārod risinājumi vairākiem būtiskiem izaicinājumiem, kas saistīti ar pasaules iedzīvotāju skaita pieaugumu (Pasaules Banka prognozē, ka 2050. gadā iedzīvotāju skaits varētu sasniegt 9,7 miljardus, kas ir

papildu 2 miljardi iedzīvotāju, salīdzinot ar 2019. gadu)¹, klimata pārmaiņām, uztura vajadzību un ēšanas paradumu izmaiņām u.c.² Apvienoto Nāciju apkopotie dati liecina, ka lauksaimniecības produkcijas vērtība salīdzināmajās cenās, ņemot vērā atšķirīgos pirktspējas līmeņus, pēdējo 60 gadu laikā ir palielinājusies 3,6 reizes, 2019. gadā sasniedzot 3,93 triljonus USD. Savukārt iedzīvotāju skaita pieaugums turpinās būt galvenais dzinulis lauksaimniecības ražošanas apjomu kāpumam arī tuvākajā nākotnē.

1. attēls

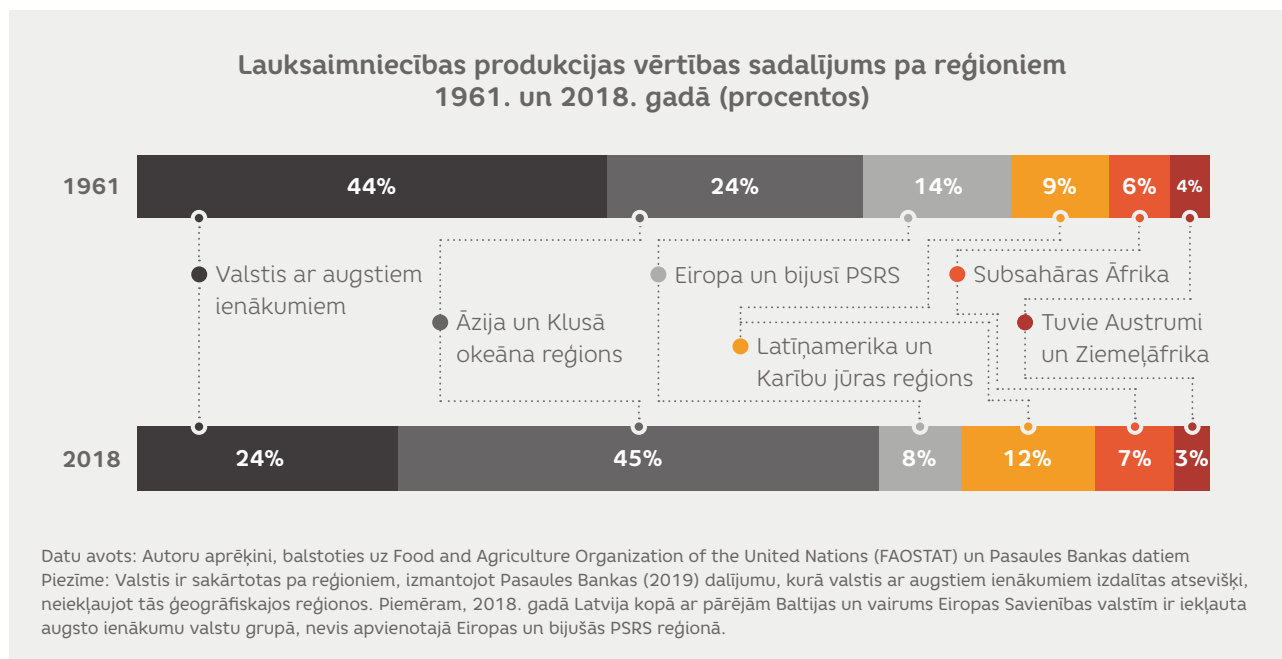

Lai gan lauksaimniecības ražošanas apjomi ir palielinājušies visos reģionos, izaugsme nav bijusi vienmērīga. Valstis ar globālā kontekstā salīdzinoši augstiem ienākumiem, pie kurām jau vairākus gadus pieder arī Latvija, 1961. gadā monetārā izteiksmē saražoja 44% no pasaules lauksaimniecības produkcijas, bet 2018. gadā šis īpatsvars bija samazinājies līdz 24%. Savukārt Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstu

īpatsvars ir palielinājies no 24% līdz 45%, galvenokārt pateicoties lielākiem ražošanas apjomiem Ķīnā, Indijā un Indonēzijā. Nav pārsteidzoši, ka augstu ienākumu valstu lauksaimniecības ražošanas modeļi ir tehnoloģiski sarežģītāki un darbaspēka resursus ietaupoši, tādēļ šīs grupas valstu īpatsvars lauksaimniecības sektora globālajā nodarbinātībā ir vēl mazāks nekā lauksaimniecības produkcijas sadalījumā ar tendenci samazināties arī nākotnē.

¹ World Bank. 2021. Population estimates and projections. <https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>

² OECD/FAO. 2020. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029. <https://doi.org/10.1787/1112c23b-en>

Taču lauksaimniecības nozare transformējas arī vidēju ienākumu valstīs, un Ķīna, Indija, Brazīlija u.c. arvien vairāk līdzekļus iegulda ne tikai tehnikā³, bet arī pētniecībā un attīstībā, meklējot iespējas palielināt sektora produktivitāti⁴ un kāpinot konkurētspēju šajā tradicionāli augstu ienākumu valstu lauksaimniecības produktu ražošanas nišā.

Šveicē bāzētais Pasaules ekonomikas forums (WEF), analizējot globālās lauksaimniecības un pārtikas sistēmas attīstības scenārijus līdz 2030. gadam, kā neizbēgamus nozares attīstību ietekmējošus faktoros izdala jau pieminēto iedzīvotāju skaita pieaugumu un klimata pārmaiņas, kas vēl vairāk palielinās ar lauksaimniecības ražošanu saistītos riskus.⁵ Eiropas Savienības (ES) līmenī kā vēl viens lauksaimniecības nozari neizbēgami ietekmējošs faktors jāmin ES dalībvalstu vienošanās par Eiropas zaļo kursu, kas vidējā laika termiņā paredz 40% siltumnīcefekta gāzu emisiju samazinājumu līdz 2030. gadam attiecībā pret 2019. gada emisiju līmeni.⁶ Lauksaimniecības nozare un ar lauksaimniecības produktu starptautisko tirdzniecību cieši saistītā transporta nozare ir starp tām, kas šobrīd rada ievērojamu daļu siltumnīcefekta gāzu emisiju. ES nospraustais kurss, no vienas puses, radīs spiedienu uz darbības modeļu izmaiņām, bet, no otras puses, arī iespējas tirgus daļas palielināšanai reģionālā, nacionālā un individuālo saimniecību līmenī.

Vienlaicīgi ir virkne lauksaimniecības ražošanu ietekmējošo aspektu, kuru attīstību precīzi prognozēt ir praktiski neiespējami. Piemēram, pieaugot mazāk attīstīto valstu dzīves līmenim, palielinās pieprasījums pēc olbaltumvielas saturošiem pārtikas produktiem, kas varētu palielināt gaļas ražošanas apjomus, bet varētu veicināt pieprasījumu pēc gaļas produktu aizstājējiem (tā sauktās gaļas 2.0 versijas), kas pilnībā pagatavoti no augu valsts sastāvdaļām. Ieguldījumi tehnoloģijās varētu būt pastāvošo kārtību graužoši un koncentrēties uz patērētājiem un jaunu produktu attīstību, bet varētu būt vairāk vadošo industrijas spēlētāju diktēti un vērsti uz loģistikas ķēžu uzlabošanu un ražīguma celšanu. Tāpat varētu pieaugt starptautisko lauksaimniecības tirgu integrācija, bet vairāki piemēri liecina arī par protekcionalisma un uz saīsinātām piegādes ķēdēm balstītu ražošanas modeļu popularitātes pieaugumu.⁷

Paturot prātā lauksaimniecības nozares attīstības globālās tendences, šī ziņojuma uzdevums ir apkopot informāciju par pašreizējo ekonomisko situāciju Latvijas lauksaimniecības nozarē, kas varētu palīdzēt nākotnes attīstības scenāriju veidošanai un politikas iniciatīvu izstrādei.

³ Marvin Vander Donckt, Philip Chan, Andrea Silvestrini. 2021. A New Global Database on Agriculture Investment and Capital Stock. Food Policy, Vol. 100 (101961). <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.101961>

⁴ Vernon W. Ruttan. 2002. Productivity Growth in World Agriculture: Sources and Constraints. Journal of Economic Perspectives, Vol. 16 (4). <https://doi.org/10.1257/089533002320951028>

⁵ WEF. 2017. Shaping the Future of Global Food Systems: A Scenarios Analysis. <https://ej.uz/wefgfs17>

⁶ European Commission. 2019. The European Green Deal. COM (2019) 640 final. <https://ej.uz/greend09>

⁷ Mikael Djanian and Nelson Ferreira. 2020. Agriculture Sector: Preparing for Disruption in the Food Value Chain. New York: McKinsey & Company.

Latvijas lauksaimniecības nozares galvenie statistikas rādītāji

Šis nodaļas uzdevums ir iezīmēt galvenās lauksaimniecības nozares attīstības tendences Latvijā, iespējamības un nepieciešamības gadījumā salīdzinot

tās ar situāciju kaimiņvalstīs – Lietuvā un Igaunijā, kā arī Eiropas Savienībā kopumā.

Pievienotā vērtība un nodarbinātība

Sākotnējie uz Eurostat publicētajiem lauksaimniecības ekonomikas kontu datiem balstītie novērtējumi par aizvadīto 2020. gadu liecina, ka Latvijas lauksaimniecības nozares radītā bruto pievienotā vērtība sasniedza 591,98 milj. EUR. Savukārt lauksaimniecības nozares saražotās produkcijas vērtība bija 1681,73 milj. EUR. Interpretējot šos datus no ražošanas skatu punkta, var teikt, ka katram eiro ražošanas procesā nepieciešamo preču un pakalpojumu (tā dēvētajam starppatēriņam) Latvijas lauksaimniecības nozare pērn pievienoja papildu vērtību 0,54 EUR apmērā.

Salīdzinot ar 2019. gadu, uz lauksaimniecības ekonomikas un nacionālo kontu datiem balstītie autoru novērtējumi liecina, ka Latvijas lauksaimniecības nozares pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās ir palielinājusies par 1,8%.⁸ Tajā pašā laikā Eiropas Savienībā (ES-27) kopumā lauksaimniecības nozares pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās ir samazinājusies (- 2%), kas galvenokārt saistīts ar mazākiem realizētās produkcijas un attiecīgi arī mazākiem pievienotās vērtības apjomiem Francijā un Itālijā, kas kopā rada gandrīz vienu trešo daļu no ES-27 lauksaimniecības nozares pievienotās vērtības.

Lai novērtētu nodarbinātību lauksaimniecības nozarē, Eurostat ir izstrādāta metodoloģija pilno gada darba vienību aprēķināšanai, kas balstās uz plaši definētu algoto pilna un nepilna laika darbinieku, kā arī pašnodarbināto un nealgoto personu nozarē nostrādāto stundu skaitu un to samērošanu ar tipisku lauksaimniecības nozarē strādājošo pilna laika slodzi. 2020. gadā Latvijas lauksaimniecības nozare nodrošināja darbu 68 780 pilna laika darba vienībām, no kurām 17 190 bija algotas. Savukārt saskaņā ar darbaspēka apsekojuma (EU-LFS) datiem Latvijas lauksaimniecības nozarē 2020. gadā dažādā statusā (pilna, nepilna laika utt.) bija nodarbinātas 46 100 personas.

Lauksaimniecības nozares ražošanas apjomus būtiski ietekmē laika apstākļi, tādēļ salīdzinoši nelielu ģeogrāfisku teritoriju ietvaros ikgadējie statistikas rādītāji var būtiski atšķirties tieši šī iemesla dēļ, nevis tāpēc, ka izmainās, piemēram, darbaspēka produktivitāte vai uzņēmumu konkurētspēja starptautiskajos tirgos. Lai daļēji risinātu šo problēmu, var aplūkot, kā dažādi rādītāji mainījušies vidēja termiņa periodā. Salīdzinot lauksaimniecības nozares radītās pievienotās vērtības novērtējumus pēdējo 10 gadu laikā, redzams, ka Latvijas lauksaimniecības sektora pievienotā vērtība bijusi pakļauta lielākām svārstībām nekā ES-27, bet kopumā piedzīvojuši straujāku kāpumu. Savukārt nodarbinātība, mērot pilnajās gada darba vienībās, pēdējo 10 gadu laikā Latvijas un ES-27 lauksaimniecības nozarē samazinājusies samērā līdzvērtīgi un vienmērīgi – par vidēji (- 2,1%) Latvijā un (- 1,7%) ES-27.

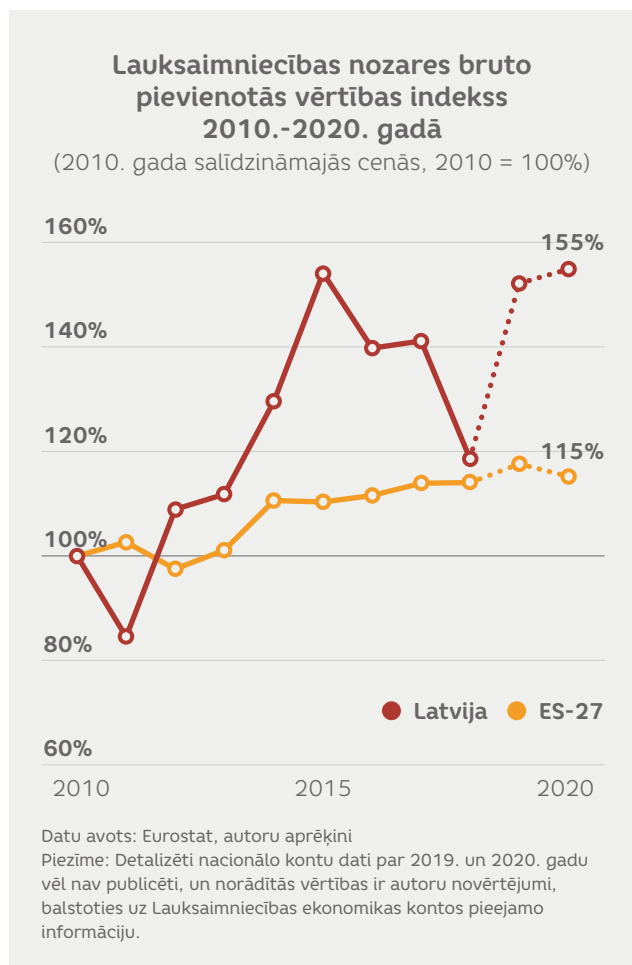
Palielinoties valstu ienākumiem uz vienu iedzīvotāju, lauksaimniecības nozares īpatsvars ekonomikā samazinās.⁹ Tas vairāk saistīts nevis ar izmaiņām lauksaimniecības nozarē, kas gan, ekonomikai attīstoties, parasti arī transformējas, lauksaimniecības saimniecībām modernizējoties un kāpinot produktivitāti, bet gan ar pārmaiņām pārējā ekonomikā (pakalpojumu un rūpniecības nozarēs), kas aug straujāk nekā lauksaimniecības nozare un rada pievilcīgākas investīciju un nodarbinātības iespējas. Šis process novērojams arī Baltijas valstīs, lai gan intensīvāk tas norisinājās līdz finanšu krīzei. Piemēram, no 1995. līdz 2009. gadam Latvijas lauksaimniecības nozares bruto pievienotā vērtība attiecībā pret kopējo IKP samazinājās par 5,3 procentu punktiem, nokrītot līdz 1,7%, bet pēcāk izmaiņas ir bijušas mazāk izteiktas, un 2018. gadā lauksaimniecības nozares īpatsvars bija 1,8%. Augstu ienākumu valstīs lauksaimniecības nozares īpatsvars IKP ir vidēji 1,5%¹⁰, kas atbilst arī ES-27 vidējam rādītājam (1,4%).

⁸ Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) oficiāli publicētā informācija par plašāk definēto Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības nozari (NACE 2. red. sadaļa A) liecina, ka tās pievienotā vērtība salīdzināmajās cenās 2020. gadā attiecībā pret 2019. gadu arī palielinājusies par 1,8%.

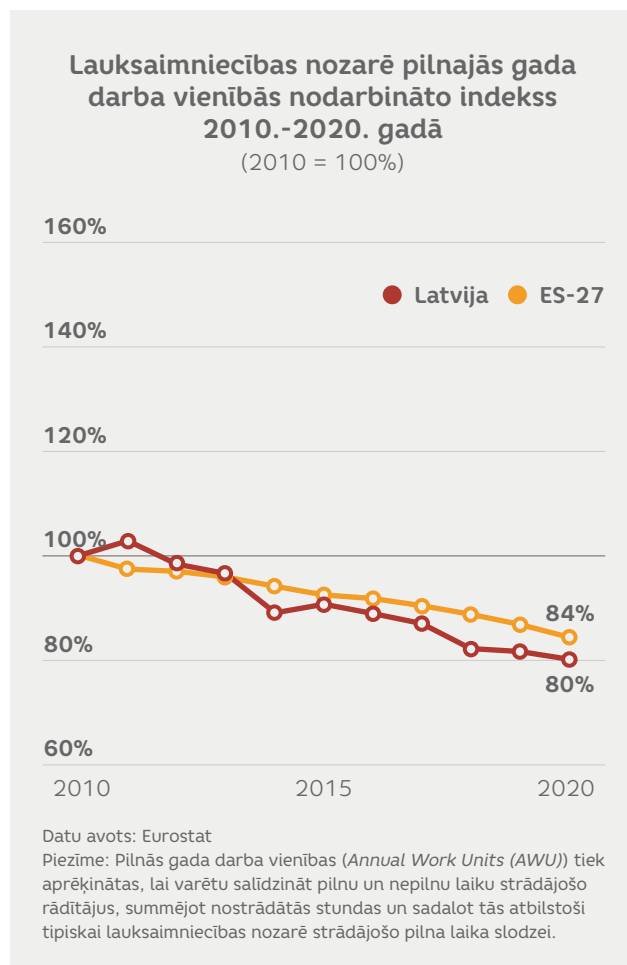
⁹ C. Peter Timmer. 2009. World without Agriculture: The Structural Transformation in Historical Perspective. Washington, D.C.: American Enterprise Institute Press.

¹⁰ Julian M. Alston and Philip G. Pardey. 2014. Agriculture in the Global Economy. Journal of Economic Perspectives, Vol. 28 (1). <https://doi.org/10.1257/jep.28.1.121>

3. attēls

4. attēls

Savukārt, ekonomikām attīstoties, lauksaimniecības nozares nodarbinātības īpatsvars samazinās lēnāk nekā pievienotās vērtības īpatsvars. ES-27 vidējais rādītājs 2019. gadā bija 3,6%. Vācijā, Francijā, Skandināvijas un Beniluksa valstīs lauksaimniecības nozarē strādā mazāk kā 3% nodarbināto. Taču nesenā pagātnē strauju

izaugsmi piedzīvojušajā Īrijā lauksaimniecības nozares nodarbinātības īpatsvars vēl arvien ir 4,2%, bet Rumānijā (kas nav ietverta zemāk redzamajā attēlā), neskatoties uz samērā straujo kritumu, lauksaimniecības nozare nodarbina gandrīz 20% no kopējā nodarbināto skaita.

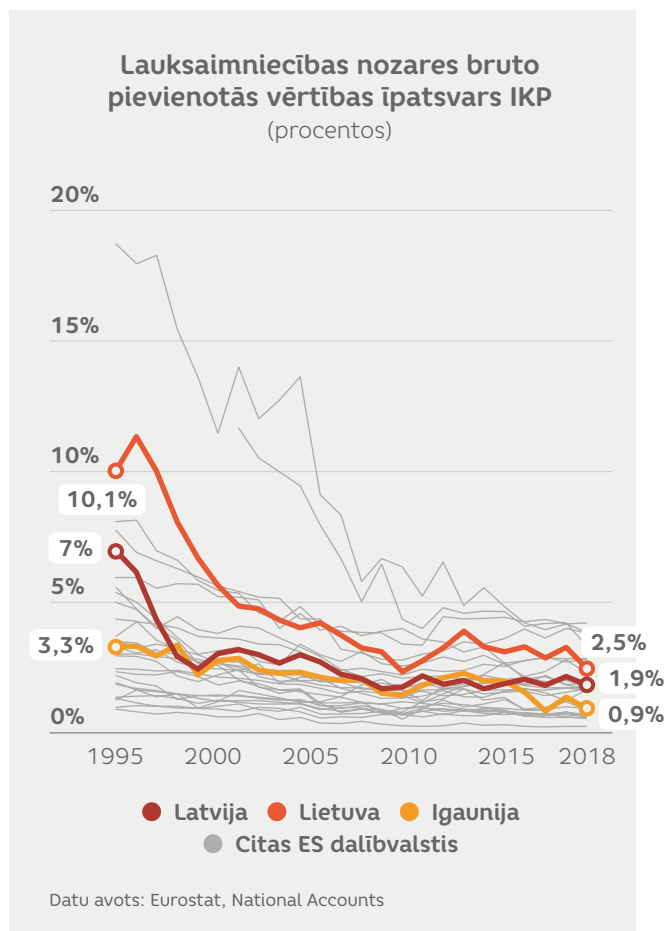
Produktivitāte un darba algas

Lai ilustrētu lauksaimniecībā izmantotās zemes un darbaspēka produktivitātes izmaiņas vairāku gadu laikā, var izmantot lauksaimniecības ekonomistu iecienītu grafiku¹¹, kur uz vertikālās ass tiek atlikta lauksaimniecības produkcijas vērtība attiecībā pret ražošanā izmantoto zemi, bet uz horizontālās ass – tā pati vērtība attiecībā pret nozarē nodarbināto iedzīvotāju skaitu. Abām asīm izmantojot logaritmiskās skalas, var veidot 45 grādu diagonāles, gar kurām ražošanā

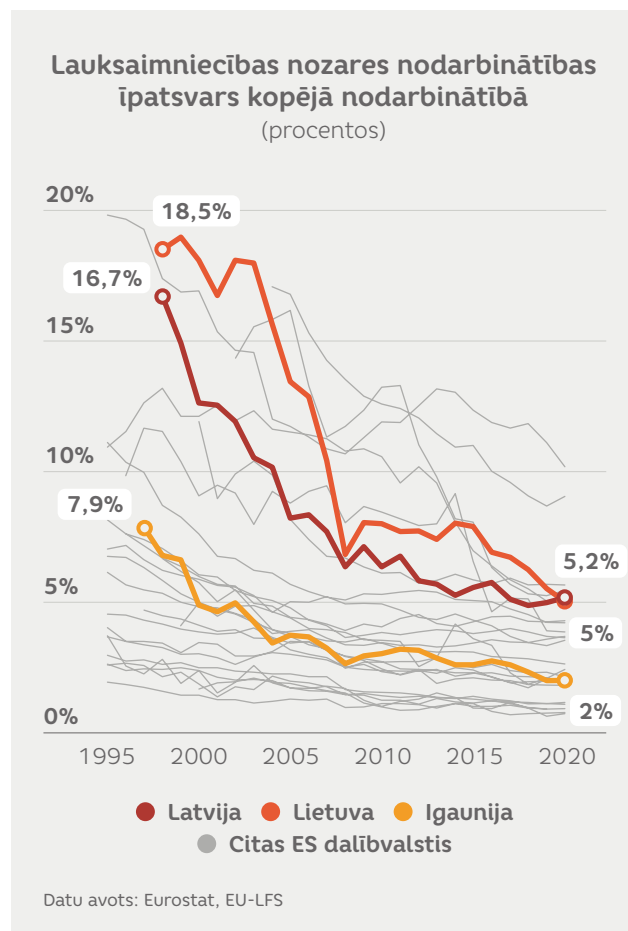
izmantotās zemes un darbaspēka attiecība ir nemainīga (konstanta zemes platība uz nodarbināto). Laika gaitā, produktivitātei pieaugot, valstu rādītāju vērtības šādos grafikos parasti pārvietojas virzienā no kreisā apakšējā uz labo augšējo stūri. Tieši to var novērot arī attiecībā uz visām valstīm, kuru lauksaimniecības produkcijas vērtības un zemes proporcijas, kā arī lauksaimniecības produkcijas vērtības un nodarbinātības proporcijas laika periodā no 2010. līdz 2019. gadam redzamas 7. attēlā.

¹¹ Skatīt, piemēram, Yujiro Hayami and Vernon W. Ruttan. 1971 (1985). *Agricultural Development: An International Perspective*. Baltimore: John Hopkins University Press.

5. attēls

6. attēls

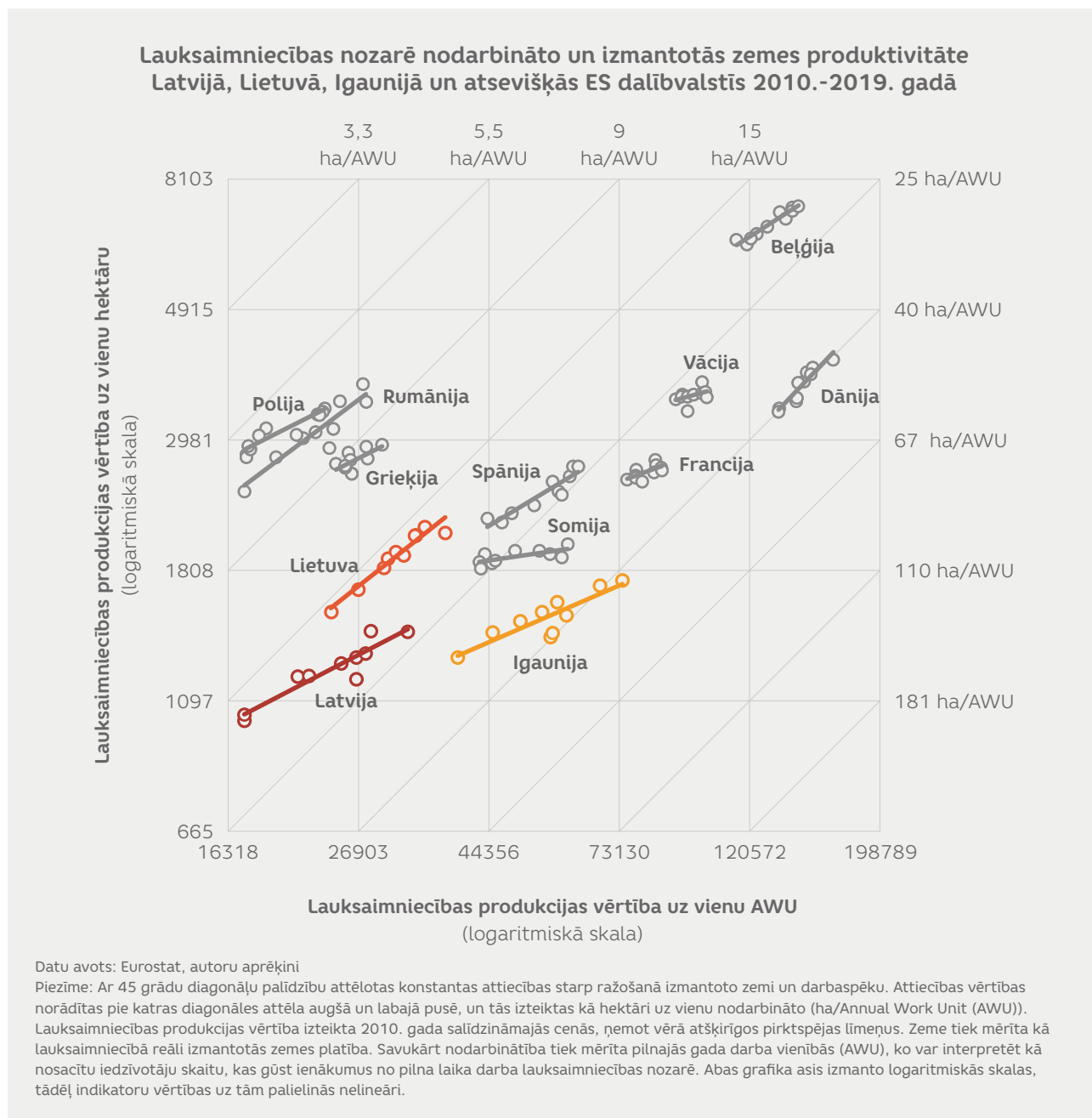
Jo vairāk valstu rādītāju vērtības pārvietojušās ziemeļaustrumu virzienā, jo vairāk palielinājusies to lauksaimniecības nozares produktivitāte. Latvija tāpat kā Lietuva un Igaunija pēdējo desmit gadu laikā ir bijusi starp ES dalībvalstīm ar lielāko produktivitātes kāpumu, lai gan kopumā, protams, Baltijas valstu produktivitātes rādītāji vēl būtiski atpaliek no nozares vadošajām ES dalībvalstīm (Nīderlandes, Beļģijas, Dānijas u.c.).

Būtiski ir arī attēlā redzamo valstu produktivitātes izaugsmi raksturojošo taisņu slīpumi. Ja tās ir stateniskākas nekā 45 grādu diagonāles, tad valstu produktivitātes uzlabojumi vairāk saistīti ar lauksaimniecības produkcijas vērtības kāpumu uz vienu hektāru izmantotās zemes. Savukārt, ja valstu

produktivitātes ieguvumi parādās kā pārvietošanās grafikā no kreisās uz labo pusi pa salīdzinoši horizontālām trajektorijām, tad valstu produktivitātes uzlabojumi galvenokārt saistīti ar produkcijas vērtības palielināšanos uz vienu lauksaimniecības nozarē nodarbināto iedzīvotāju. Kopš 1960. gadiem valstis ar augstiem ienākumiem salīdzinoši augstās darbaspēka izmaksas ir veicinājušas lauksaimniecības nozares mehanizāciju, un produktivitātes ieguvumi vairāk bijuši saistīti ar produkcijas vērtības palielināšanos uz vienu nodarbināto un attiecīgi lauksaimniecības nodarbinātības samazināšanos.¹² Arī vairums attēlā redzamo valstu attīstības trajektorijas pēdējo desmit gadu laikā bijušas vairāk horizontālas.

¹² Yoav Kislev and Willis Peterson. 1981. Induced Innovation and Farm Mechanization. American Journal of Agricultural Economics, Vol. 63(3). <https://doi.org/10.2307/1240549>

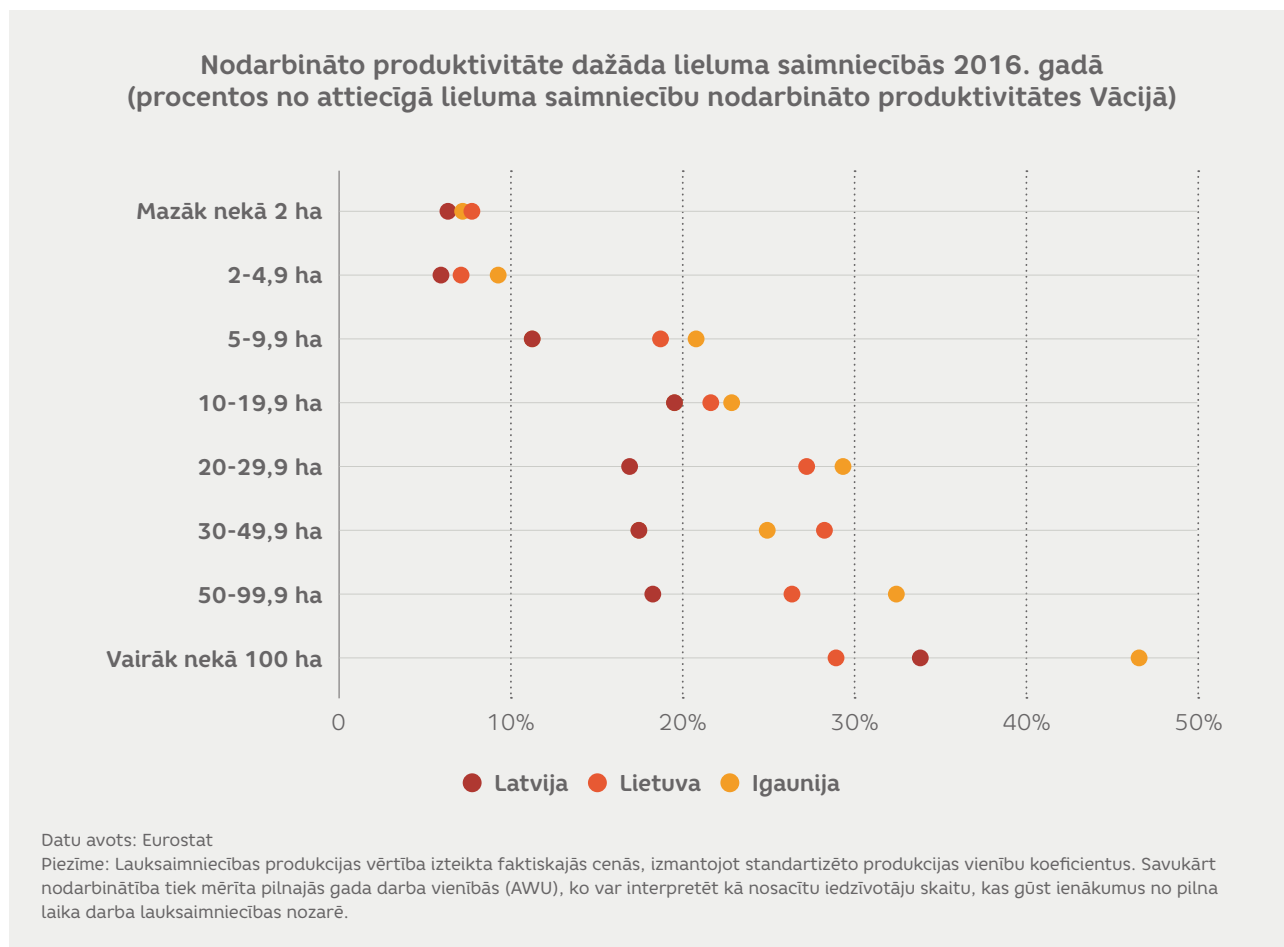
7. attēls

Produktivitātes līmeņi gan, protams, atšķiras dažāda veida un lieluma saimniecībās. Grupējot Baltijas valstu saimniecības pēc to izmēra (saimniecību rīcībā esošās lauksaimniecībā potenciāli izmantojamās zemes) un salīdzinot šo saimniecību nodarbināto vidējo produktivitāti attiecībā pret tāda paša izmēra Vācijas saimniecību produktivitāti, redzams, ka lielāko saimniecību produktivitātes līmenis Baltijas valstīs atpaliek mazāk nekā mazajās saimniecībās. Šī tendence īpaši izteikta Igaunijā un Latvijā.

Līdzīgi kā iepriekš apskatītajos summārajos novērtējumos Igaunijas saimniecību nodarbināto produktivitātes līmenis ir augstāks gandrīz visās saimniecību grupās un īpaši lielo saimniecību (virs 100 ha) segmentā, kur tas sastāda 47% no Vācijas produktivitātes līmeņa. Salīdzinājumam Latvijas lielo saimniecību produktivitātes līmenis sastāda 34% no Vācijas produktivitātes līmeņa, bet Lietuvas – 29%.

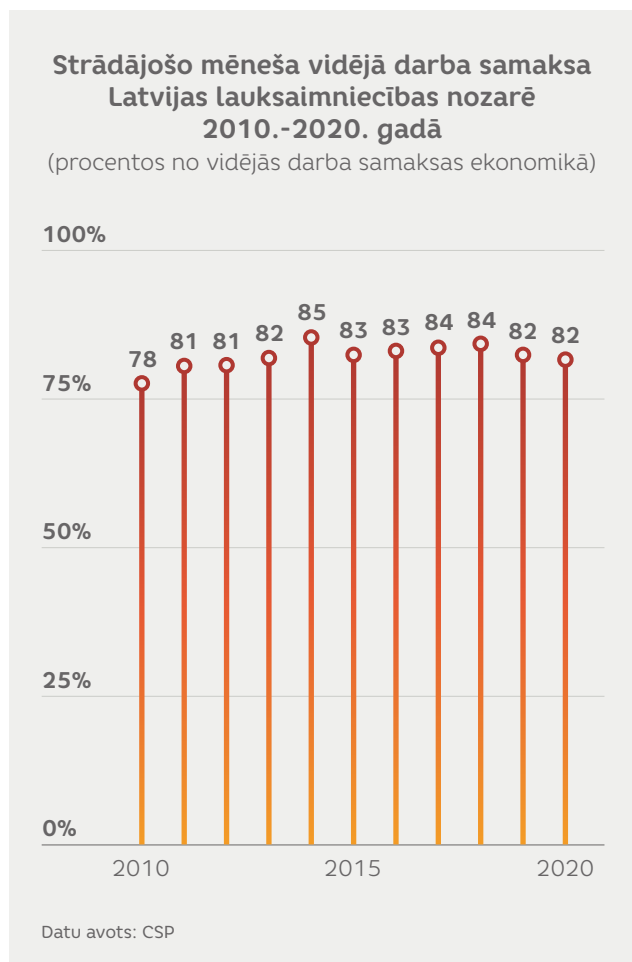
8. attēls

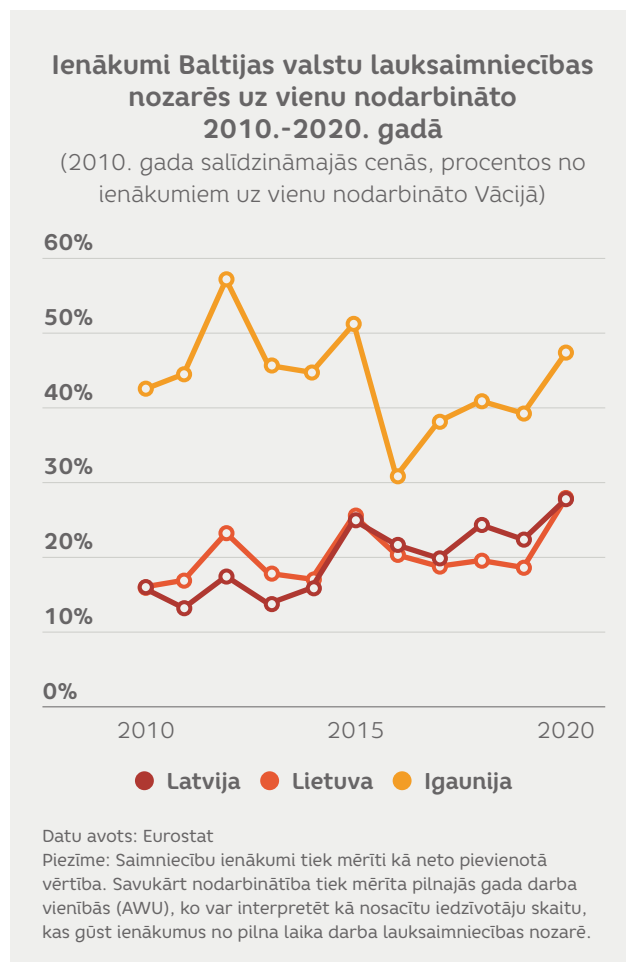
Uzlabojumi nodarbināto produktivitātē zināmā mērā atspoguļojas arī ienākumos. Latvijas lauksaimniecības nozarē strādājošo mēneša vidējā darba samaksa procentos no vidējās darba samaksas visā ekonomikā kopumā pēdējo desmit gadu laikā ir palielinājusies par četriem procentu punktiem – no 78% 2010. gadā līdz 82% 2020. gadā, kas bruto līmenī bija 933 EUR mēnesī. Reģionālajā griezumā ārpus Rīgas plānošanas reģiona lauksaimniecības nozares piedāvātās nodarbinātības iespējas ir vēl salīdzinoši labākas, un Zemgales reģionā pat lauksaimniecības nozarē strādājošo vidējā darba samaksa 2020. gadā bija augstāka nekā ekonomikā kopumā – bruto līmenī 1162 EUR jeb 120% no Zemgales vidējās darba samaksas visā ekonomikā. Te gan jāatzīmē, ka labākas nodarbinātības iespējas Rīgā un ES nav pazudušas un saglabājas kā būtisks stimuls nozares tālākai transformācijai.

Plašāk definētie saimniecību ienākumi uz vienu nodarbināto, kas ietver gan algotos darbiniekus, gan saimniecībās strādājošos saimniecību īpašniekus, arī ir palielinājušies – 2020. gadā tie sastādīja 28% no ienākumiem uz vienu nodarbināto Vācijas saimniecībās. Lai arī atšķirības no Vācijas saimniecībām vēl arvien ir samērā lielas, 2020. gada rādītājs ir par 12 procentu punktiem augstāks nekā 2010. gadā. Lietuvas rādītāji ir līdzīgi kā Latvijā, bet Igaunijas saimniecību ienākumi uz vienu iedzīvotāju ir augstāki un 2020. gadā sastādīja 48% no Vācijas līmeņa. Latvijas un Lietuvas rādītāji būtu nedaudz augstāki attiecībā pret Igauniju, ja aprēķinos tiktu ņemti vērā atšķirīgie pirktspējas līmeņi.

9. attēls

10. attēls

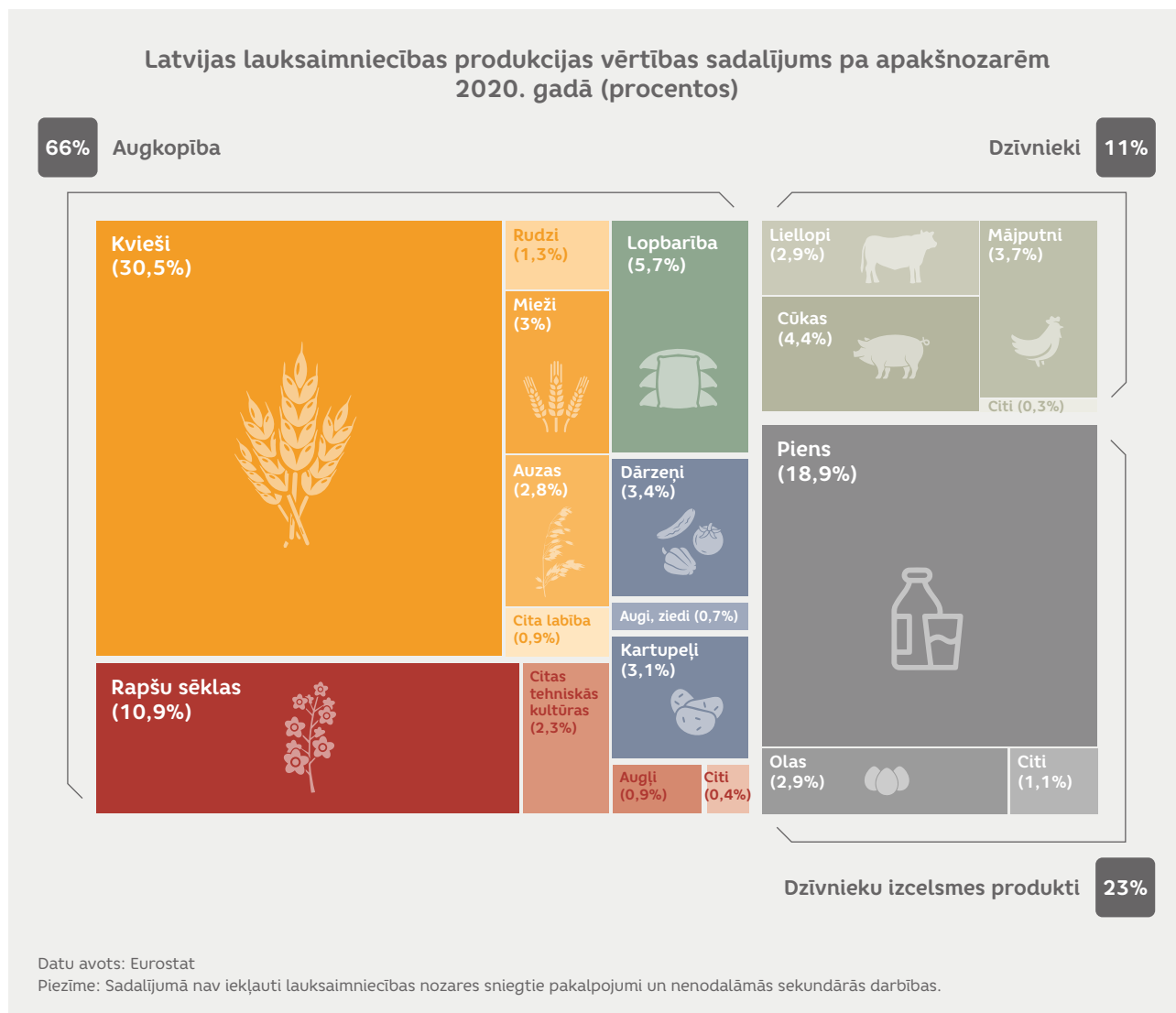

Lauksaimniecības apakšnozares un eksports

Ja salīdzina Latvijas lauksaimniecības nozares produkcijas vērtības sadalījumu pa apakšnozarēm, neņemot vērā pakalpojumus un nenodalāmās sekundārās darbības, pirmkārt, jāatzīmē, ka 2020. gadā augkopība sastādīja aptuveni divas trešdaļas no saražotās produkcijas vērtības, pirmo reizi pārsniedzot 1 miljardu EUR, un augkopības īpatsvaram ir bijusi tendence palielināties – vēl 2000. gadu sākumā tas svārstījās ap 50%. Savukārt, analizējot vēl sīkāku dalījumu, uz citu apakšnozaru fona var izcelt kviešu (30,5%) un rapša sēklu (10,9%) audzēšanu, kā arī piena ražošanu (18,9%). Labības audzēšana un piena ražošana jau ilglaicīgi bijušas būtiskas Latvijas lauksaimniecības sastāvdaļas, labības īpatsvaram kopējā saražotajā vērtībā arvien palielinoties un nosliecoties par labu kviešu audzēšanai, savukārt piena ražošanas īpatsvaram nedaudz samazinoties. Turpretī rapša sēklu īpatsvars pieaudzis nesēnākā pagātnē – vēl 2001. gadā rapša sēklas kopējā produkcijas vērtībā sastādīja mazāk par 1%.

Pārējās Baltijas valstīs attīstības tendences bijušas līdzīgas. Lietuva vēl vairāk kā Latvija koncentrējusies uz augkopību – 2020. gadā tās īpatsvars kopējā produkcijas vērtībā Lietuvā sasniedza jau 70%. Igaunijā augkopības īpatsvars ir mazāks (53%), taču tam arī bijusi tendence palielināties. Savukārt piena ražošanas īpatsvars atšķirībā no Latvijas un Lietuvas kopš 2000. gadu sākuma saglabājies nedaudz zem 30% līmeņa un līdz ar to ir augstāks nekā abās kaimiņvalstīs. Salīdzinot Latvijas un ES-27 valstu kopējo sadalījumu pa apakšnozarēm, var redzēt, ka ES-27 augkopības īpatsvars ir nedaudz mazāks (58% 2020. gadā), bet lopkopības ietvaros lielāka saražotās produkcijas vērtība nāk no dzīvnieku audzēšanas (25%), nevis dzīvnieku izcelsmes produktu ražošanas (17%). Nedaudz atšķiras arī apakšnozaru dalījums augkopības ietvaros – vairāk dārzeņu, augļu un saimniecību paspārnē ražotā vīna un olīveļļas, kas saskaņā ar Eurostat metodoloģiju arī tiek iekļauts lauksaimniecības nozarē, mazāk labības un tehnisko kultūru.

11. attēls

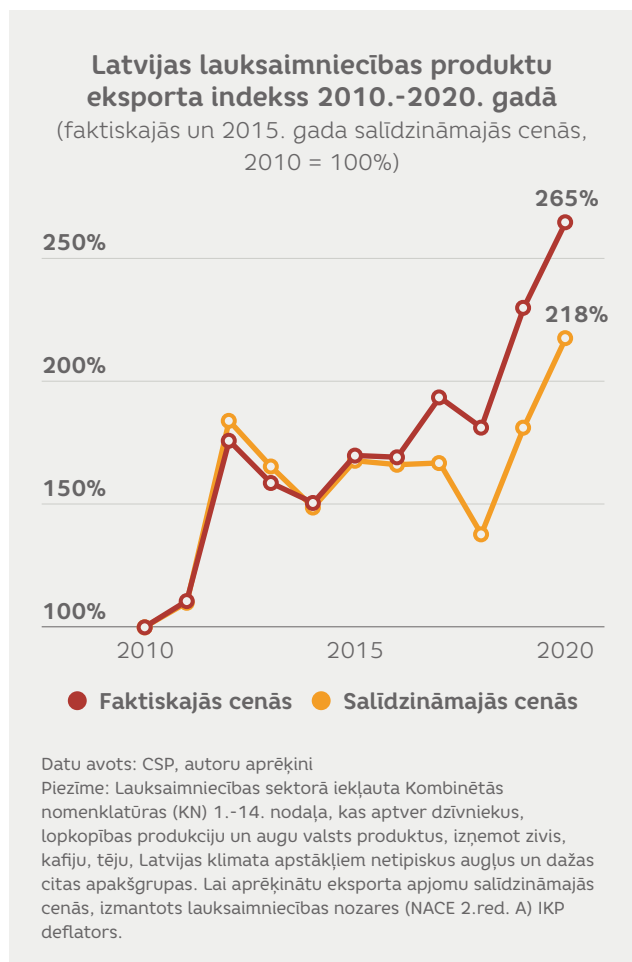
Apakšnozaru specifiskās iezīmes vēl vairāk parādās, analizējot lauksaimniecības eksporta struktūru. Atšķirībā no pievienotās vērtības un ražošanas apjomu statistikas vispusīgāka informācija par starptautisko tirdzniecību tiek apkopota preču plūsmu, nevis uzņēmumu līmenī. Tā kā uzņēmumu un preču klasifikācijas ir dažādas, atšķiras arī lauksaimniecības nozares tvērums, preču līmenī iekļaujot arī atsevišķas pārtikas rūpniecības sadaļas. Kopumā lauksaimniecības produkcijas eksporta apjoms pēdējo desmit gadu laikā monetārā izteiksmē ir palielinājies, 2020. gadā sasniedzot 1,5 miljardus EUR.¹³ Domājot par eksporta radītajiem ienākumiem, ignorējot starptautiskā tirgus noteiktās gala produkcijas cenu izmaiņas un izmantojot plaši definētas lauksaimniecības nozares IKP deflatoru, var aprēķināt lauksaimniecības nozares eksporta vērtību salīdzināmajās cenās. Arī šis rādītājs pēdējo desmit gadu laikā ir palielinājies.

Tāpat nedaudz pieaudzis arī lauksaimniecības nozares eksporta īpatsvars kopējā preču eksportā, 2020. gadā sasniedzot 11,6%, kas galvenokārt saistīts ar graudaugu eksporta salīdzinoši straujāku izaugsmes tempu gan attiecībā pret citām lauksaimniecības apakšnozarēm, gan Latvijas preču eksportu kopumā.

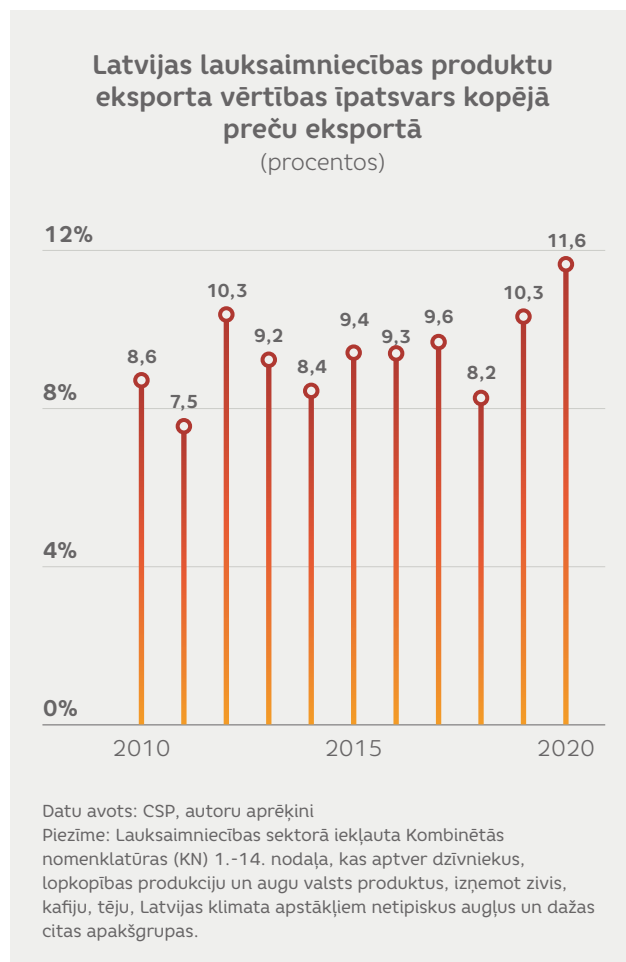
Atgriežoties pie apakšnozaru salīdzinājumiem un apskatot nedaudz garāku laika periodu, kurš ietver arī 2009. gada finanšu krīzi, redzams, ka lauksaimniecības nozaru eksporta struktūra līdzīgi kā ražošana kopumā pārorientējusies par labu augu valsts produktiem. Īpaši pieaudzis graudaugu eksports – 2020. gadā kopā ar miltrūpniecību tas sastādīja 46% no lauksaimniecības nozares eksporta. Taču palielinājies arī augļu (6% 2020. gadā) un dārzeņu (6%) īpatsvars kopējā lauksaimniecības nozares eksportā.

¹³ Atšķirīgās lauksaimniecības nozares definīcijas, kā arī reeksporta un importēto preču, kas pēc pārstrādes izvestas atpakaļ uz ārvalstīm, iekļaušana eksporta kopapjomā neļauj veikt tiešu eksporta, pievienotās vērtības un ražošanas apjomu novērtējumu salīdzinājumu.

12. attēls

13. attēls

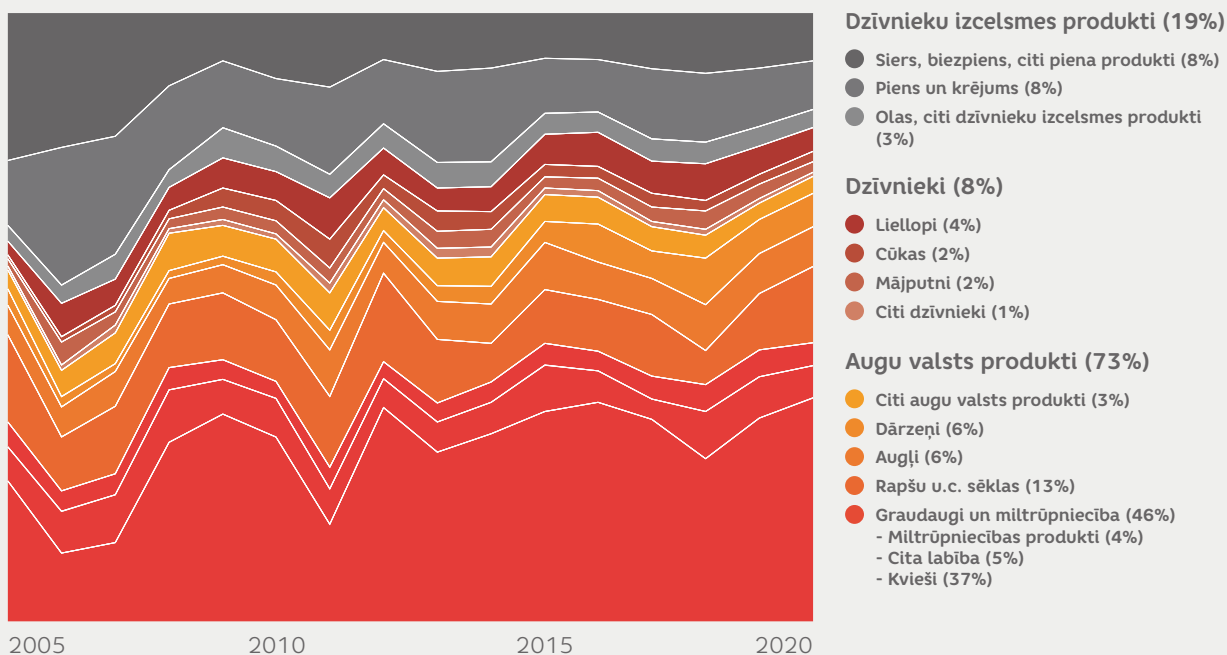
Visbeidzot, aplūkojot būtiskāko lauksaimniecības apakšnozaru eksporta sadalījumu pa dažādiem tirgiem un valstīm, arī novērojamas noteiktas atšķirības. Pirmkārt, jāatzīmē, ka liela daļa lauksaimniecības produktu tiek patērēti vietējā tirgū, kas Latvijas gadījumā aptver visu ES, īpaši izceļot kaimiņvalstis Lietuvu un Igauniju. Tāpat jāsaprot, ka starptautisko tirdzniecību ierobežo produkcijas svars, salīdzinoši ātra bojāšanās iespējamība un ar to saistītās izmaksas. Taču ir lauksaimniecības produkti, kas tiek tirgoti salīdzinoši intensīvi. Šeit uz citu fona var izcelt kukurūzu, sojas pupiņas, cukuru un kviešus, kuru starptautiskās tirdzniecības apjomi ir salīdzinoši lieli attiecībā pret globālo patēriņu.¹⁴ Otrkārt, uz starptautiskā tirgus fona Latvija ir ļoti mazs spēlētājs, kas, no vienas puses, nozīmē, ka Latvija nevar ietekmēt tirgojamās produkcijas cenas un līdz ar to ir pakļauta ar tirgus svārstībām saistītiem riskiem, bet, no otras puses, pastāvot efektīgai publisko un privāto spēlētāju partnerībai, dod iespēju elastīgi reaģēt uz šīm tirgus izmaiņām.

Būtiskāko eksportējošo lauksaimniecības apakšnozaru tirgu līmenī salīdzinoši visvairāk uz ES-27 tiek eksportētas rapšu sēklas – 97% no kopējā rapšu sēklu eksporta (pārsvarā uz Vāciju, Nīderlandi un Dāniju). Augsts ES-27 īpatsvars ir arī Latvijas dzīvnieku eksportā (92%), bez kaimiņvalstīm Lietuvas (38%) un Igaunijas (9%) nozīmīgu lomu ieņemot arī Polijai (11%). Savukārt piena un īpaši augļu eksportā dominē nevis visa ES-27, bet tieši Lietuva un Igaunija. Lielbritānija, kas ir būtiskākais ES-27 lauksaimniecības produktu tirdzniecības partneris, Latvijas lauksaimniecības produktu eksportā īpaši neizceļas – lielākais Lielbritānijas īpatsvars ir graudaugu tirdzniecībā (4%). Savukārt kopumā ārpus ES-27 esošo trešo valstu īpatsvars ir būtiskāks Latvijas dārzeņu un graudaugu eksportā.

¹⁴ FAOSTAT. 2021. Data. <http://www.fao.org/faostat/en/#data>

14. attēls

Latvijas lauksaimniecības produktu eksporta vērtības sadalījums pa apakšgrupām 2005.-2020. gadā (procentos)

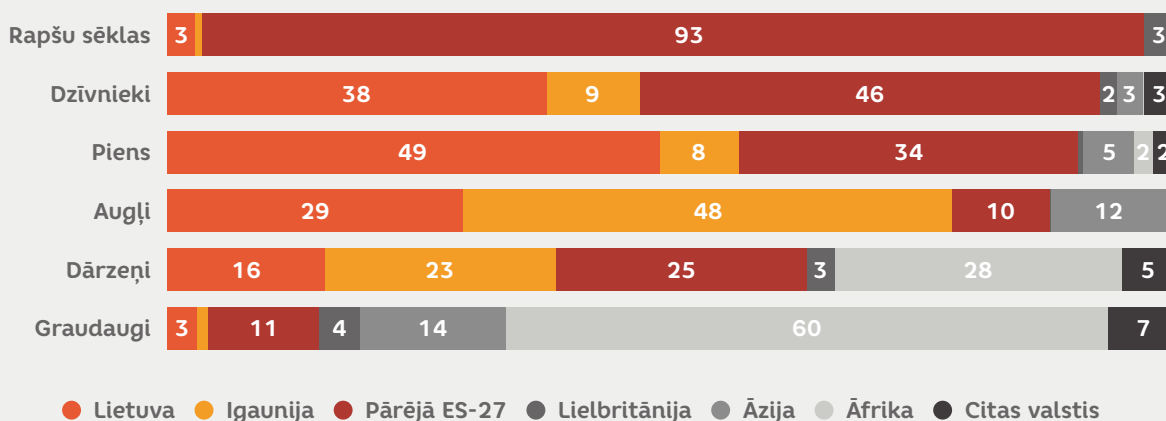

Datu avots: CSP, autoru aprēķini

Piezīmes: Dalījums balstās uz Kombinētās nomenklatūras (KN) 1.-14. nodaļu, kas aptver dzīvniekus, lopkopības produkciju un augu valsts produktus. Aprēķinos un vizualizācijā nav iekļautas zivis, kafija, tēja, Latvijas klimata apstākļiem netipiski augļi un dažas citas apakšgrupas. Pie apakšgrupām iekavās norādīti procenti 2020. gadā, procentu summas var nesakrist noapaļošanas dēļ.

15. attēls

Nozīmīgāko Latvijas lauksaimniecības apakšnozaru eksporta vērtības sadalījums pa eksporta tirgiem 2020. gadā (procentos)

Datu avots: CSP, autoru aprēķini

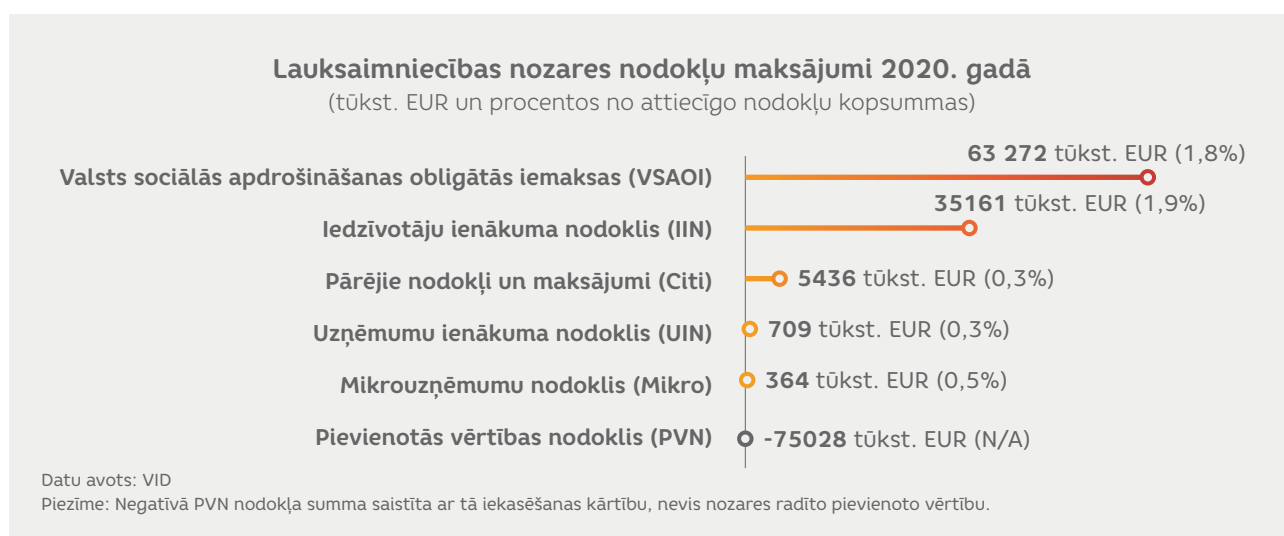
Piezīme: Dzīvnieki ietver Kombinētās nomenklatūras (KN) 1. un 2. nodaļu, piens ietver pienu un tā produktus (sieru, biezpienu u.c.) no 3. nodaļas, augļi atbilst 8. nodaļai, dārzeņi – 7. nodaļai, graudaugi – 10. nodaļai un rapšu sēklas – 12. nodaļas 5. apakšnodaļai (1205). Procentu summas var nesakrist noapaļošanas dēļ.

Nodokļu maksājumi

Valsts ieņēmumu dienesta (VID) apkopotie dati liecina, ka 2020. gadā lauksaimniecības nozares valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI) maksājumi bija 63,3 milj. EUR un iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumi bija 35,2 milj. EUR. Abu šo nozares veikto nodokļu maksājumu īpatsvars attiecīgo nodokļu kopsummā bija līdzvērtīgs nozares īpatsvaram kopējā

Latvijas ekonomikā. Valsts līmenī šo divu nodokļu īpatsvars kopbudžeta ieņēmumos sastāda 55%. Pievienotās vērtības nodokļa (PVN), kas ir trešais būtiskais kopbudžeta ieņēmumu avots, maksājumi VID apkopotajos datos lauksaimniecības nozares līmenī ir negatīvi, taču tas saistīts ar PVN administrēšanas kārtību, nevis nozares radīto pievienoto vērtību.

16. attēls

17. attēls

VID nozaru līmenī apkopo arī datus par aplokšņu algu radīto nodokļu plaisu, kas tiek definēta kā nedeklarētās un deklarētās, bet nesamaksātās nodokļu summas attiecība pret potenciāli iekasējamo nodokļu masu. 2019. gadā nedeklarētās darba samaksas īpatsvars Latvijas privātajā sektorā bija 17,3%. Lauksaimniecības nozarē tas bija nedaudz augstāks un sastādīja 19,1%, kas absolūtā izteiksmē valstij rezultējās VSAOI un IIN zaudējumos 18 milj. EUR apmērā.¹⁵ Savukārt darba ņēmēju skaits, kas atrodas mikrouzņēmumu nodokļa maksāšanas režīmā lauksaimniecības nozarē 2019. gadā bija ievērojami mazāks (2%) nekā Latvijas ekonomikā kopumā (8%).¹⁶

Jāatzīmē arī, ka lauksaimniecības nozare ir saņēmusi ievērojamas subsīdijas un nodokļu atlaides, kuru analīze gan ir ārpus šī nozares apskata ietvara.

¹⁵ Valsts ieņēmumu dienests. 2020. Nozaru statistika: nodokļu plaisu apmēri. <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/nodoklu-plaisu-apmeri>

¹⁶ Valsts ieņēmumu dienests. 2020. Nozaru statistika: darba samaksa. <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika/darba-samaksa>

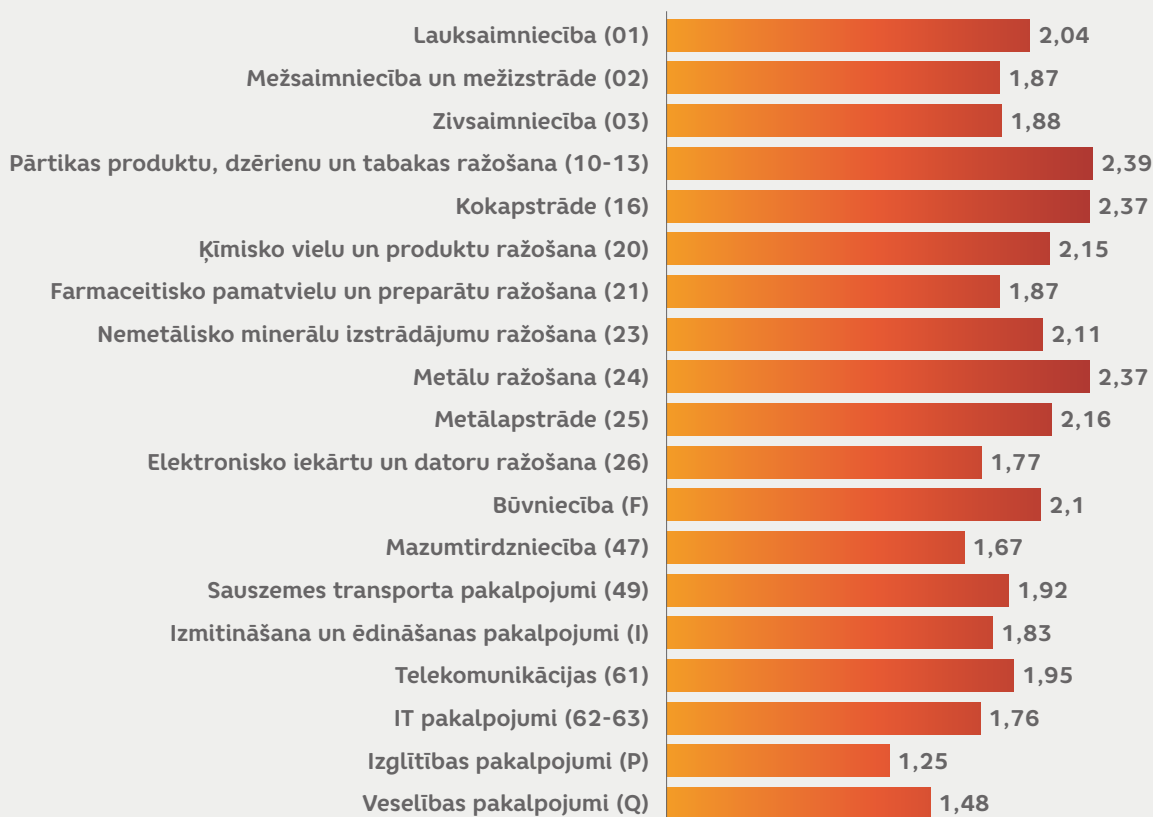
Lauksaimniecības nozares piensums ekonomikai

Jebkura ekonomikas nozare neeksistē izolācijā, bet gan ir integrēta kopējā ekonomikas struktūrā. Nozaru savstarpējās saistības tiek apkopotas ielaides-izlaides tabulās. Tās, no vienas puses, parāda, cik daudz kāda konkrēta nozare ražošanas procesā izmanto citu nozaru radītos produktus vai pakalpojumus, bet no otras – cik daudz izvēlētās nozares radītā produkcija tiek izmantota citu nozaru ražošanā. Balstoties uz ielaides-izlaides tabulām, var aprēķināt nozaru ražošanas vērtības multiplikatorus, kas parāda, par cik palielināsies ekonomikas kopējā izlaide, ja pieprasījums pēc nozares produkcijas palielinātos par vienu vienību. Eurostat aprēķini liecina, ka lauksaimniecības nozares multiplikators ES-27 valstu grupai 2019. gadā bija 2,04.¹⁷

Pētījumi liecina, ka ekonomikas struktūru raksturojošie multiplikatori ir samērā noturīgi un mainās tikai ilgākā laika periodā vai ļoti strauju ekonomisku pārmaiņu rezultātā¹⁸, tādēļ Eurostat aprēķinus var izmantot, lai novērtētu Latvijas lauksaimniecības nozares darbības izraisīto netiešo ietekmi. 2020. gadā Latvijas lauksaimniecības nozares saražotās produkcijas vērtība jeb tiešais piensums ekonomikai bija 1681,73 milj. EUR, kas radīja netiešo ietekmi 1749 milj. EUR apmērā. Līdz ar to ražošanas vērtības izteiksmē lauksaimniecības nozares kopējais piensums ekonomikai bija 3430,73 milj. EUR.

18. attēls

Ražošanas vērtības iekšzemes multiplikatori atsevišķām ekonomikas nozarēm 2019. gadā

Datu avots: Eurostat, autoru aprēķini

Piezīme: Multiplikatori aprēķināti dažādām ES-27 ekonomikas nozarēm saskaņā ar NACE 2. red. iedalījumu, kura kodi norādīti iekavās.

¹⁷ Latvijas nacionālā līmeņa multiplikatori, visticamāk, ir nedaudz mazāki. Saskaņā ar OECD aprēķiniem, kas veikti, balstoties uz Latvijas 2012. gada ielaides-izlaides tabulām, plašāk definētās Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības nozares (NACE 2.red. A) iekšzemes ražošanas vērtības multiplikators bija 1,85.

¹⁸ Ronald E. Miller and Peter D. Blair. 2009. Input-Output Analysis. 2nd Ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Gadījuma analīze: Jauktās lauksaimniecības saimniecības iesaiste ekonomikā

Lai labāk iztēlotos lauksaimniecības uzņēmumu sasaisti ar pārējo ekonomiku, gadījuma analīze parāda vienas jauktās lauksaimniecības saimniecības darbības tīklojuma diagrammu. Tajā shematiski attēlots saimniecības ražošanas un saražotās produkcijas realizācijas process 2019. gadā, izdalot nozīmīgākos sadarbības partnerus un izmantotos resursus.

- **Nodokļu maksājumi**
Saimniecība 2019. gadā veikusi nodokļu maksājumus 50,5 tūkst. EUR apmērā.
- **Kredītiestādes**
Saimniecībai ir kredītsaistības ar *ALTUM* un *AS Luminor Bank*.
- **Lauku atbalsta dienests (LAD)**
Saimniecība 2019. gadā saņēmusi subsīdijas 203 tūkst. EUR apmērā, ar LAD atbalstu realizējusi vairākus attīstības projektus (lauksaimniecības tehnika, lopbarības novietne, tehnikas darbnīca).

- **Darba resursi**
Vidējais darbinieku skaits: 9
- **Energo resursi**
AS Sadales tīkls, *AS Latvenergo*, *SIA Straujupīte* (degvielas vairumtirdzniecība) u.c.
- **Zeme, ēkas un inženierbūves**
Apsaimnieko 750 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes (daļa īpašumā, daļu nomā).

- **Tehnika, iekārtas un ierīces**
Kombains *John Deere*, miģlotājs *Agro*, izkļiedētājs *Sulky*, barības dalītājs *Strautmann* u.c..

- **Tehnika, serviss un rezerves daļas**
Kārtējie izdevumi tehnikas apkopei

SIA Valtek
Lauksaimniecības un mežsaimniecības tehnikas tirdzniecība un apkope
Apgrozījums: 17,4 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 49
2019. gadā saimniecība no *SIA Valtek* iegādājās jaunu traktoru *Valtra*.

SIA Baltic Agro Machinery
Lauksaimniecības, komunālās un meža izstrādes tehnikas, rezerves daļu tirdzniecība un servisa pakalpojumi
Apgrozījums: 60,8 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 118

- **Lopbarība**
- **Veterināra pakalpojumi**
- **Labaratorijas analīzes**

SIA Vidzemes veterinārais serviss
Veterinārie pakalpojumi, biomateriāla un dzīvnieku barības tirdzniecība
Apgrozījums: 2,1 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 24

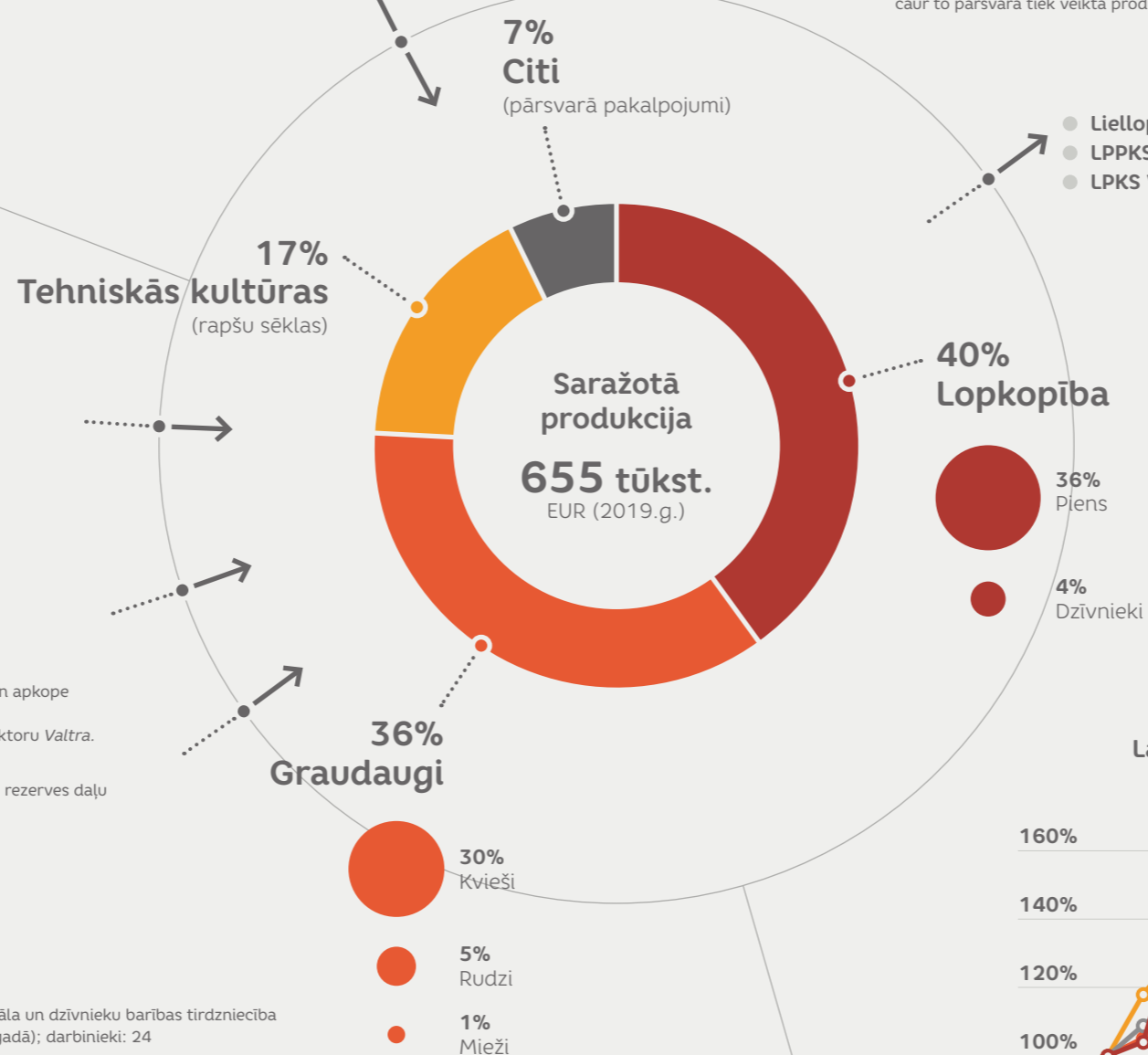
- **Sēklas**
- **Minerālmēsli**
- **Augu aizsardzības līdzekļi**

AS Siguldas citstlietu un mākslīgās apstākļu stacija
Buļļu spermas ražošana, piena analīzes
Apgrozījums: 1,2 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 35

Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvs VAKS
Graudaugu pirmapstrāde, uzglabāšana un loģistika, kā arī lauksaimniecības izejvielu un tehnikas tirdzniecība
Apgrozījums: 80,6 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 71
Saimniecība ir viens no vairāk kā 580 *VAKS* biedriem. Caur *VAKS* tiek veikta gan produkcijas realizācija, gan iepirkta dažādas ražošanai nepieciešamās izejvielas.

LPPKS Piena Loģistika
Piena iepirkšana, transportēšana un realizācija
Apgrozījums: 18,9 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 24
Saimniecība ir viens no vairāk kā 60 *LPPKS Piena Loģistika* biedriem, caur to pārsvarā tiek veikta produkcijas realizācija.

SIA Ceplīši A.S.
Liellopu iepirkšana. Dzīvnieku kaušana, gaļas, subproduktu, tauku un jēlādu realizācija.
Apgrozījums: 2,2 milj. EUR (2019. gadā); darbinieki: 26

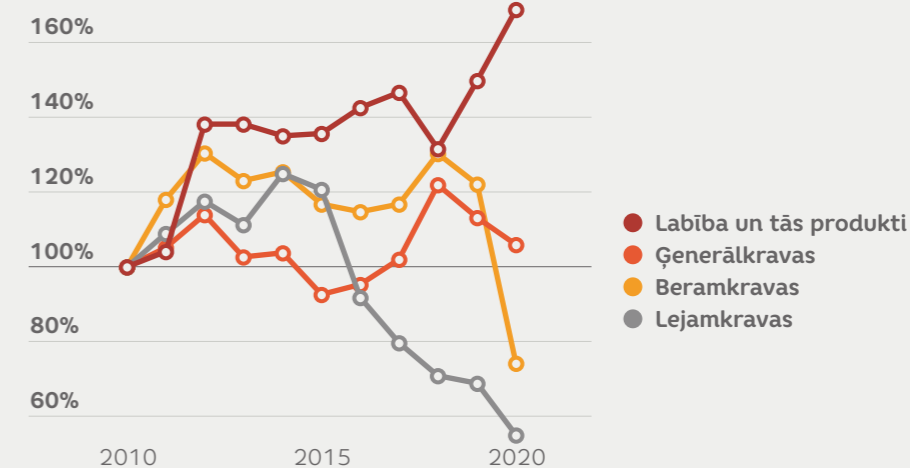
- **Liellopu kautuve SIA Ceplīši A.S.**
- **LPPKS Piena loģistika**
- **LPKS VAKS**

Graudaugu eksports
VAKS eksportē praktiski visu graudaugu produkciju. 2019. gadā ārpus Latvijas realizētās produkcijas īpatsvars kopējā apgrozījumā sasniedza 33% (2020. gadā jau 38%).

- **Latvijas ostas**
Eksports tiek organizēts caur Latvijas ostām, kurās, samazinoties tranzīta kravu apjomam, labība un tās produkti pēdējo gadu laikā kļuvuši par nozīmīgu alternatīvu. Liepājas ostā 2020. gadā labība jau sastādīja 44% no kopējā kravu apjoma.

Latvijas ostās pārkrauto kravu apjoma indeksi 2010.-2020. gadā (2010 = 100%)

Salīdzinot dažādu nozaru multiplikatorus, var redzēt, ka uz pārējo nozaru fona nedaudz izceļas atsevišķas apstrādes rūpniecības nozares (pārtikas produktu ražošana, kokapstrāde, metālu ražošana u.c.). Savukārt pakalpojumu nozaru (mazumtirdzniecības, izglītības, veselības u.c.) multiplikatori ir nedaudz mazāki. Kopumā ielaides-izlaides kontekstā nozaru salīdzinošo piensumu ekonomikai nosaka to īpatsvars valsts ekonomikā un to sasaiste ar citām nozarēm, kas summāri parādās multiplikatoru vērtībās. Protams, nozaru loma ekonomikā neaprobežojas ar ielaides-izlaides analīzi. Piemēram, Covid-19 pandēmija spilgti izgaismojusi, kādas sekas var atstāt nepietiekami ieguldījumi veselības aprūpes nozarē. Savukārt izglītības nozare nodrošina papildu ieguvumus, kas saistīti ar zināšanu radīšanu un cilvēkkapitāla akumulēšanu, kam ir būtiska pozitīva ietekme uz ekonomiku ilgtermiņa periodā.

Attiecībā uz lauksaimniecības nozares papildu sasaisti ar ekonomikas attīstību var izcelt divus aspektus. Pirmkārt, analizējot no vērtības radīšanas ķēžu skatu punkta, Latvijai ir jādomā par tādu ražošanas iespēju attīstību un noturēšanu, kas būtu salāgojamas ar relatīvi augstām darbaspēka izmaksām. Somijā bāzētās domnīcas ELTA pētnieku grupa ir salīdzinājusi uzņēmumu ražošanas vietas izvēles un secinājusi, ka tās jāanalizē kompleksi, skatoties uz ražošanas sasaisti ar (1) produktu un ražošanas procesu izstrādi, (2) izejvielu un ražošanas resursu nodrošināšanu, (3) noieta tirgu.¹⁹

Ja sasaiste ir valīga un pētniecība, ražošana un realizācija var tikt organizēta patstāvīgi, ja piegādātāji un ražošanas resursi nav specifiski un tos var viegli aizvietot, kā arī, ja savstarpējā sadarbība ir kodificēta ar augstu formalizācijas pakāpi, tad ražošanas vietas izvēli pārsvarā nosaka izmaksas. Šādas vērtības radīšanas ķēdes parasti ir atvērtas, taču konkurēt tajās ir sarežģīti un ne pārāk ienesīgi, it īpaši, ja salīdzina visu ražošanas faktoru ienesīgumu kopā. Ražošanas lokalizācija ir nenoturīga, un, parādoties izdevīgākam piedāvājumam, ražošanu var viegli pārvietot. Spektra otrā galā ir cieši integrētas vērtības radīšanas ķēdes, kas darbojas kā integrēti uzņēmumu tīklojumi. Šajās sistēmās elementu attīstība ir cieši saistīta, un nepietiekami rezultāti kādā no posmiem negatīvi ietekmē pārējos ķēdes elementus.

Integrēto uzņēmumu tīklojumu radītajiem produktiem bieži ir augstāks komplicētības līmenis, kas ierobežo to replikācijas iespējas, taču, lai panāktu augstu sasaistes pakāpi, iespējami arī citi risinājumi. Piemēram, pārtikas

rūpniecībā nereti produkcijas sortimentu nosaka vietējās garšas un kultūras iezīmes, ko grūti saprast, neatrodoties noieta tirgū. Tādēļ veidojas pārtikas ražošanas, lauksaimniecības un pētniecības uzņēmumu tīklojumi, kuru ražošanas izmaksas, iespējams, nav tās zemākās, bet kuru konkurences priekšrocība ir vietējā tirgus pārzināšana. Latvijas gadījumā ir būtiski paplašināt vietējā tirgus izpratni, ietverot tajā ne tikai Latviju, bet arī Baltiju, Skandināviju un, pēc iespējas, lielāku daļu no ES.

Otrkārt, domājot par lauksaimniecības multifunkcionalitāti, jāsaprot, ka papildu ieguvumi, ko lauksaimniecības nozare teorētiski varētu radīt lauku reģionu sociāli ekonomiskās dzīvotspējas nodrošināšanai, paši par sevi, visticamāk, neradīsies, un to savietošana ar lauksaimniecības nozares pamatfunkciju realizāciju būs nepieciešami privātā un publiskā sektora ieguldījumi. Piemēram, vienā no retajiem mēģinājumiem kvantitatīvi izvērtēt multifunkcionālās lauksaimniecības piensumu atsevišķu Nīderlandes reģionu ekonomikā, pētnieki norāda uz salīdzinoši ierobežotajiem ieguvumiem, ko tā līdz šim radījusi ielaides-izlaides kontekstā. Salīdzinot ar nacionālajos kontos uzskaitīto lauksaimniecības nozari, tai ir gan mazāka tiešā ietekme, gan mazāka sasaiste ar pārējām ekonomikas nozarēm.²⁰ Tas gan nenozīmē, ka multifunkcionāla pieeja lauksaimniecības nozares attīstībai būtu nepamatota, bet gan, ka līdz ar multiplikatora efektu mērīšanu jādomā arī par iespējām, kā tos palielināt, vairojot vietējo kopienu dzīves kvalitāti.²¹

¹⁹ Ketokivi, M., Turkulainen, V., Seppälä, T., Rouvinen, P., Ali-Yrkkö, J. 2017. Why locate manufacturing in a high-cost country? A case study of 35 production location decisions. *Journal of Operations Management*, Vol. 49-51. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2016.12.005>

²⁰ P.W. Heringa, C.M. van der Heide, W.J.M. Heijman. 2013. The economic impact of multifunctional agriculture in Dutch regions: An input-output model. *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*. Vol. 64-65. <http://dx.doi.org/10.1016/j.njas.2013.03.002>

²¹ Megan Phillips Goldenberg and Ken Meter. 2019. Building economic multipliers, rather than measuring them: Community-minded ways to develop economic impacts. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*. Vol. 8(3). <https://doi.org/10.5304/jafscd.2019.08C.010>

Lauksaimniecības nozare un ekonomiskās krīzes

Ekonomikas krīzes ir dažādas, un to ietekme uz lauksaimniecības nozari arī atšķiras. Spektra vienā galā ir dabas katastrofas un militārie konflikti, kas pilnībā iznīcina vai būtiski iedragā lauksaimniecības nozares ražošanas struktūru. Šādām krīzēm ir graujoša ietekme, tās var radīt ilgtermiņa vai pat neatgriezenisku ietekmi uz apkārtējo vidi, un to sekas var izpausties vairāku iedzīvotāju paaudžu laikā.²² Piemēram, pilsoņu karam Lībijā ir bijusi ārkārtīgi postoša ietekme gan uz valsts ekonomiku kopumā, gan uz lauksaimniecības nozari.²³

Tāpat ekonomiskajām krīzēm, kuru izcelsme tieši saistīta ar lauksaimniecības nozari, var būt negatīvas sekas. Taču to ilgtermiņa ietekme atkarīga no krīzes apmēriem un no tā, vai lauksaimniecības nozare globālā un nacionālā līmenī ir pietiekami elastīga, lai krīzi pārvarētu. Piemēram, Āfrikas cūku mēra (ĀCM) izplatība var nodarīt būtiskus zaudējumus slimības skartajiem cūkkopības uzņēmumiem. 2020. gadā Latvijā ĀCM izplatījās 3 saimniecībās, un tā rezultātā tika likvidētas 11 595 mājas cūkas.²⁴ Ķīnā ĀCM izplatības rezultātā cūkgaļas ražošana ir samazinājusies par 27%. Īstermiņā paredzams, ka ĀCM izraisītā krīze samazinās Ķīnas cūkgaļas patēriņu, palielinās pieprasījumu pēc cūkgaļas aizstājējproduktiem (olām, zivīm un putnu gaļas). Pieņemot, ka COVID-19 pandēmijas turpmākā attīstība neierobežo starptautisko tirdzniecību, cūkgaļas cenas starptautiskajā tirgū palielināsies un vidējā termiņā radīs papildu eksporta iespējas ĀCM neskartajiem reģioniem un saimniecībām. Savukārt Ķīnas pieprasījums pēc cūku barības un tās imports samazināsies. Taču paredzams, ka ilgtermiņā cūkgaļas tirgus attīstības tendences Ķīnas ražošanas apjomu kritums neietekmēs. Situācija gan var pasliktināties, ja ĀCM izplatība paplašinās vai izmainās Ķīnas iedzīvotāju ēšanas paradumi, tādējādi samazinoties pieprasījumam pēc cūkgaļas ilgtermiņā.²⁵

Tā kā pārtika ir pirmās nepieciešamības prece, kopumā lauksaimniecības nozare spēj salīdzinoši labāk nekā citas nozares pielāgoties dažādām īstermiņa tirgus svārstībām, tai skaitā visaptverošām ekonomikas krīzēm. Taču situācija var būtiski atšķirties dažādās lauksaimniecības apakšnozarēs un pasaules reģionos, kā arī strauji pasliktināties, ja ekonomiskā lejupslīde saglabājas ilgtermiņā un izjauc saimniecību ražošanas procesu. Vispārīgu ekonomikas krīžu rezultātā samazinās iedzīvotāju ienākumi, kas savukārt samazina pieprasījumu pēc lauksaimniecības produktiem un rezultējas cenu kritumā. Samazinājumi būs izteiktāki mazāk attīstītās valstīs. Savukārt valstīs ar augstiem ienākumiem, kurās lauksaimniecības un pārtikas preces monetārā izteiksmē sastāda nelielu daļu no cilvēku patēriņa groza, vismaz īstermiņa laika periodā pieprasījums pēc lauksaimniecības un pārtikas precēm varētu būtiski nemainīties. Apakšnozaru griezumā gaļas un piena ražotāji varētu ekonomikas krīzes ietekmi izjust ātrāk, jo šo produktu elastīgums ir augstāks, proti, mainoties cilvēku ienākumiem, pieprasījums pēc tiem mainās straujāk nekā pieprasījums pēc pārtikas pamatproduktiem (piemēram, kartupeļiem Latvijas gadījumā). Vienlaicīgi lauksaimniecības nozares ražotāji varētu arī iegūt, ja ekonomiskā krīze izraisa enerģijas cenu kritumu, kas samazinātu ražotāju izmaksas.²⁶

Pašreizējās COVID-19 pandēmijas izraisītās krīzes sekas precīzi prognozēt šobrīd nav iespējams. Taču gan Latvijā, gan starptautiski pieejamie dati ļauj iezīmēt dažus ar krīzi saistītus aspektus, kas vairo izpratni arī par pašreizējo situāciju lauksaimniecības nozarē. Pirmkārt, CSP publicētie dati liecina, ka Latvijas IKP salīdzināmajās cenās 2020. gadā samazinājās par 3,6%. Vienlaicīgi lauksaimniecības nozares bruto pievienotā vērtība palielinājās par 1,8%.

²² FAO. 2018. 2017 The impact of disasters and crises on agriculture and food security. <http://www.fao.org/3/i8656en/i8656en.pdf>

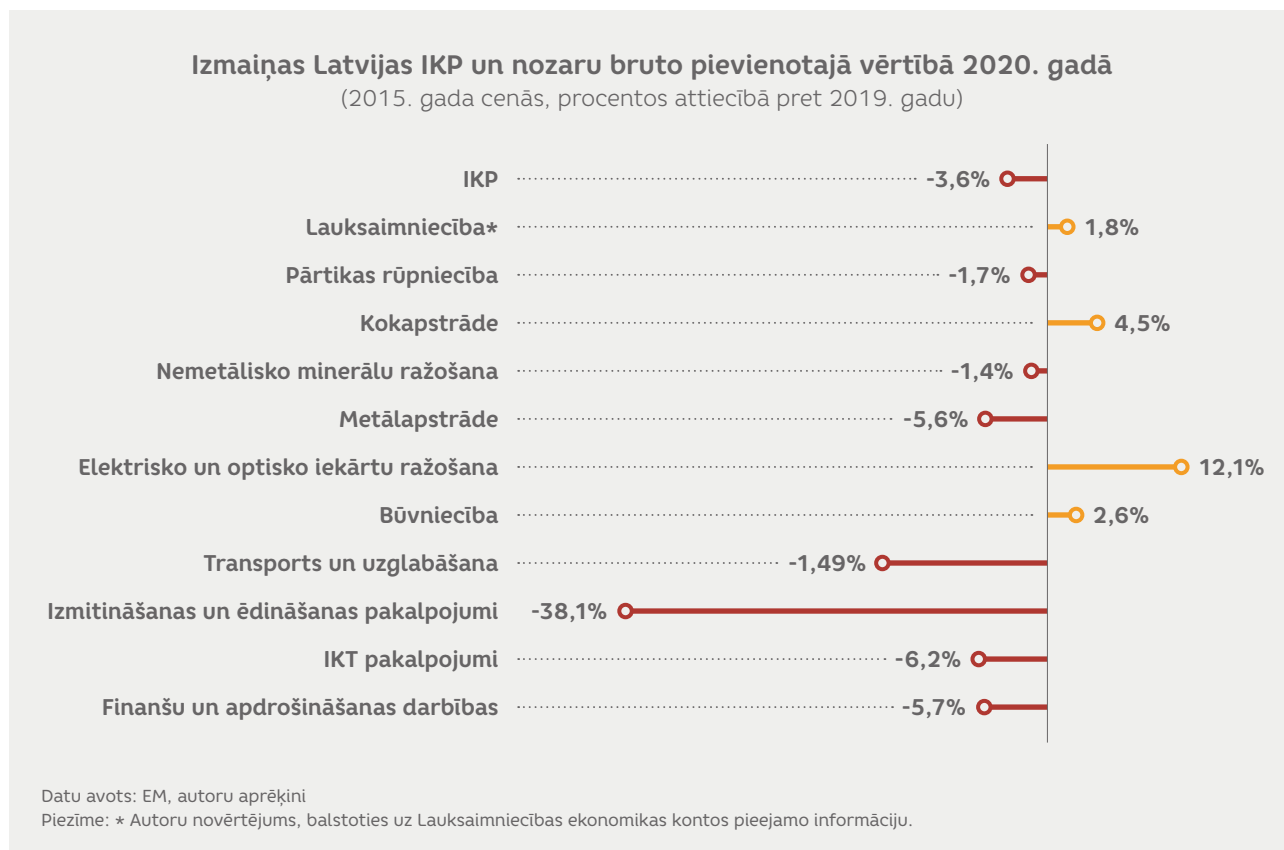
²³ FAO. 2020. GIEWS Country Brief: Libya. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/LBY_8.pdf

²⁴ LR Zemkopības ministrija. 2021. Āfrikas cūku mēris Latvijā no 2014.-2020. gadam. <https://ej.uz/zmacm2020>

²⁵ Clara Frezal, Stephan Hubertus Gay and Claude Nenert. 2021. The Impact of the African Swine Fever Outbreak in China on Global Agricultural Markets. OECD Food, Agriculture and Fisheries Paper No.156. <https://doi.org/10.1787/96d0410d-en>

²⁶ OECD/FAO. 2009. How Resilient is Agriculture to the Global Economic Crisis? In OECD/FAO. 2009. OECD-FAO Agricultural Outlook 2009-2018. https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2009-en

20. attēls

Uz citu nozaru fona tas ir labs rādītājs, īpaši, ja salīdzina ar izmitināšanas un ēdināšanas nozari, kas pērn piedzīvoja iespaidīgu 38,1% lejupslīdi. Tāpat jāatzīmē, ka 2020. gadā ES-27 valstu IKP kopumā samazinājās par 6,1% un arī lauksaimniecības nozares bruto pievienotā vērtība piedzīvoja kritumu par 2%.

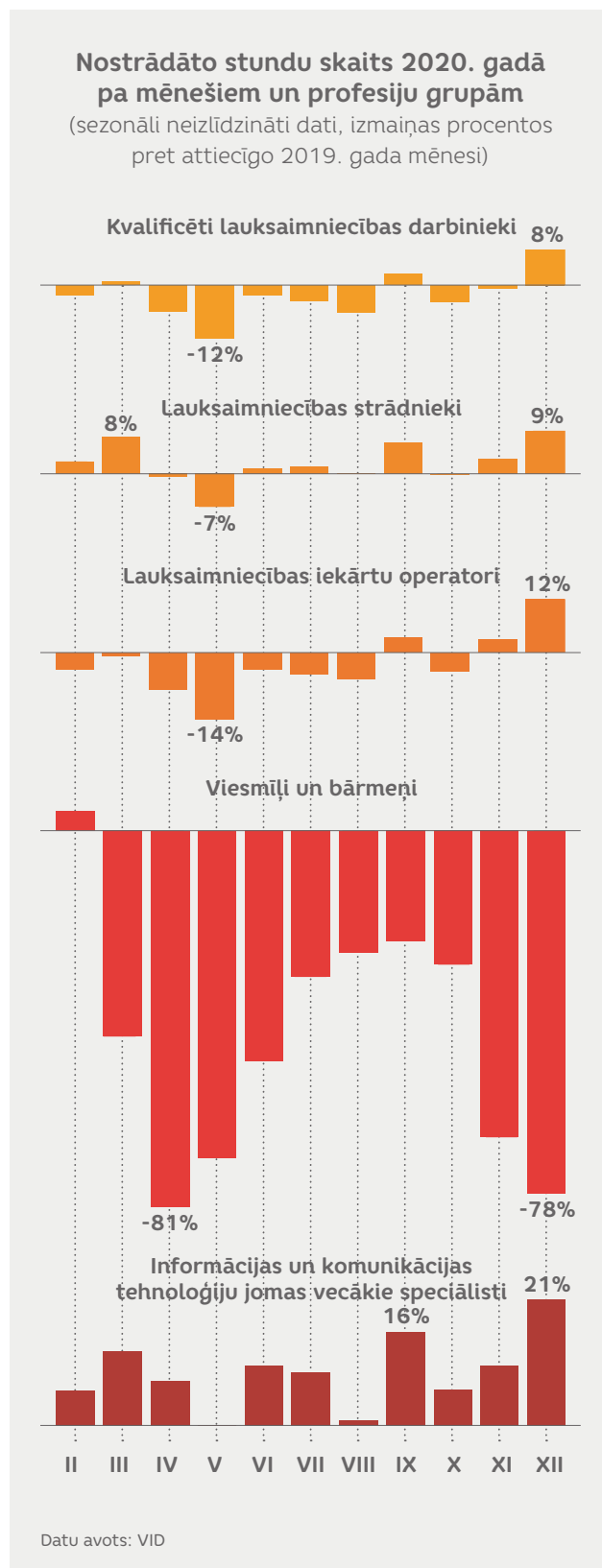
Arī VID apkopotie dati par nostrādāto stundu skaitu dažādās profesiju grupās liecina, ka salīdzinoši lauksaimniecības nozarē situācija nav bijusi tā sliktākā –

kvalificēti lauksaimniecības darbinieki, strādnieki un iekārtu operatori ievērojamu nostrādāto stundu skaita samazinājumu attiecībā pret 2019. gadu piedzīvoja tikai krīzes sākumā 2020. gada maijā. Turpretī tādu profesiju pārstāvju kā viesmīļu un bārmeņu darbs bija praktiski apstājies. Protams, bija profesijas, piemēram, IKT jomas vecākie speciālisti, kurās nostrādāto stundu skaits pat palielinājās, kas gan, visticamāk, vairāk saistīts ar nozares vispārējām attīstības tendencēm, nevis COVID-19 pandēmijas izraisīto krīzi.

21. attēls

Globāli COVID-19 pandēmija ir ietekmējusi gan lauksaimniecības nozares piedāvājumu, gan pieprasījumu. Dažādi ar vīrusa izplatības ierobežošanu saistītie pasākumi, īpaši pandēmijas pirmajos mēnešos, 2020. gada pavasarī, izjauca lauksaimniecības piegādes ķēdes, apgrūtinot gan izejvielu piegādi, gan saražotās produkcijas izplatīšanu. Ceļošanas ierobežojumi apgrūtināja sezonālā darbaspēka izmantošanas iespējas. Savukārt ienākumu samazināšanās negatīvi ietekmēja pieprasījumu pēc lauksaimniecības produktiem. Taču, neskatoties uz šiem satricinājumiem, lauksaimniecības nozares darbībā un attīstībā ieinteresētajiem spēlētājiem, sadarbojoties ar valstīm un starptautiskajām organizācijām, ir izdevies būtiski neierobežot lauksaimniecības preču tirgu darbību un starptautisko tirdzniecību, kas savukārt palīdzējis nozares uzņēmumiem pielāgoties jaunajai realitātei un turpināt ražošanu.²⁷

Sākotnējie aprēķini liecina, ka atsevišķus lauksaimniecības nozares segmentus būtiski ietekmējusi ar ēšanu ārpus mājas saistīto izdevumu samazinājums.²⁸ Attiecīgi no pieprasījuma puses šīs izmaiņas vairāk ietekmē valstis un reģionus, kur ēšana ārpus mājas ir populārāka (piemēram, ASV un mazākā mērā arī valstis ar augstiem ienākumiem kopumā). Savukārt ietekme uz ražotājiem atkarīga no tā, cik lielā mērā tie koncentrējušies uz ārpus mājas ēšanas sektora apgādi un vai tie ir spējīgi izmainīt ražošanu, lai savu produkciju piedāvātu citiem klientiem. Kopumā gan COVID-19 pandēmija vēl nav beigusies, un precīzu tās ietekmes izvērtējumu varēs iegūt tikai pēc laika.

²⁷ FAO. 2021. Agricultural trade & policy responses during the first wave of the COVID-19 pandemic in 2020. <http://www.fao.org/documents/card/en/c/cb4553en/>

²⁸ Jayson Beckman and Amanda M. Countryman. 2021. The Importance of Agriculture in the Economy: Impacts from COVID-19. American Journal of Agricultural Economics. <https://doi.org/10.1111/ajae.12212>

Secinājumi

Nākamie gadi Latvijas lauksaimniecības nozarei būs izaicinājumu pilni. Klimata pārmaiņas un ES dalībvalstu vienošanās par Eiropas zaļo kursu, iedzīvotāju uztura vajadzību un ēšanas paradumu izmaiņas, arī pasaules iedzīvotāju skaita pieaugums radīs starptautisku spiedienu uz Latvijas lēmumpieņēmējiem strauji un būtiski reformēt lauksaimniecības nozari.

Zināmā mērā Latvijas lauksaimniecības nozarei tas nav nekas jauns, jo kopš 1990. gadiem nozare jau piedzīvojusi būtisku transformāciju un modernizāciju. 2020. gadā lauksaimniecības nozares saražotās produkcijas vērtība bija 1681,73 milj. EUR, un dažādā statusā nozarē bija nodarbinātas 46 100 personas. Nozarei ir būtiska loma Latvijas lauku reģionos. Piemēram, Zemgalē lauksaimniecības nozarē strādājošo vidējā darba samaksa 2020. gadā bija augstāka nekā ekonomikā kopumā – bruto līmenī 1162 EUR jeb 120% no Zemgales vidējās darba samaksas visā ekonomikā. Plaši definētas lauksaimniecības produkcijas eksporta apjoms 2020. gadā sasniedza 1,5 mljrd. EUR (11,6% no Latvijas kopēja preču eksporta).

Globālais lauksaimniecības tirgus Latvijas lauksaimniekiem turpinās piedāvāt dažādas attīstības iespējas, taču, Latvijas ekonomikai pilnveidojoties un sasniedzot augstāku komplicētības līmeni, lauksaimniecības sektora īpatsvars IKP un kopējā nodarbinātībā samazināsies, vēl vairāk tuvojoties attīstītāko ES dalībvalstu līmenim. Dažādi Eiropas Savienības nosacījumi un regulējums lauksaimniecības nozarē, spriežot pēc Eiropas Komisijas paziņojumiem, turpinās spēlēt nozīmīgu lomu. Tādēļ nozares konkurētspēja būs atkarīga ne tikai no individuālo saimniecību produktivitātes, spējas transformēties un pielāgoties tirgus nosacījumiem, bet arī no nacionālā līmeņa publisko institūciju darbības efektivitātes. Politikas veidotājiem, lauksaimnieku organizācijām un citiem nozares attīstībā ieinteresētiem spēlētājiem jāspēj veidot aktīvu dialogu un sadarbību, lai izpildītu lauksaimniecības ražošanai uzstādītos starptautiskos nosacījumus, vienlaicīgi nepazaudējot nozares sasniegto, kāpinot tās konkurētspēju starptautiskā līmenī, kā arī transformējot nozares lomu reģionālajā līmenī.

BIOĻĢISKĀ LAUKSAIMNIECĪBA UN TĀS NĀKOTNE LATVIJĀ

Edmunds Krastiņš

Bioloģiskās lauksaimniecības (turpmāk – BL) darbības ietvaru nosaka Eiropas Savienība:

// *Lauksaimniecības metode, kuras mērķis ir ražot pārtiku, izmantojot tikai dabīgas vielas un procesus, (...) veicina augstus dzīvnieku labturības standartus, un viens no tās noteikumiem ir tāds, ka lauksaimniekiem jāņem vērā īpašas ar dzīvnieku uzvedību saistītas vajadzības.²⁹*

ES Komisija 2021. gada 25. martā nāca klajā ar rīcības plānu bioloģiskās ražošanas paplašināšanai (Eiropas zaļais kurss), kurš paredz līdz 2030. gadam panākt, ka 25 % lauksaimniecības zemes tiek izmantoti bioloģiskajai lauksaimniecībai.

Arī Latvijas Valsts prezidents Egils Levits aicinājis Latvijas lauksaimniekus pakāpeniski pārorientēties uz BL piebilstot:

// *Runājot par ekonomiku un attīstību, pārāk bieži ar to tiek saprastas tikai peļņas un ieguldīto investīciju sakarības. Tā vietā ir jāraugās kontekstā, ietverot arī sociālo un kopējo labumu, kas rodas, piemēram, cilvēka un vides veselībai, kad saimniekojam bioloģiski.³⁰*

Kāds tad ir Latvijas BL stāvoklis un pozīcijas šajā jomā ES? Kā to varētu ietekmēt Eiropas zaļā kursa izvirzītās prasības?

Datus par BL Latvijā apkopo vairākas institūcijas, un tie ir decentralizēti. Zemkopības ministrija CSP uzdevumā sniedz ziņas Eurostat par atsevišķiem BL rādītājiem: ražotāju skaitu, zemes platībām, mājlopu skaitu, ražību. Šeit nav atrodami dati par saimniecību darbības ekonomiskajiem rādītājiem, bez tam Latvijai iztrūkst virkne rādītāju par pēdējiem diviem (2019. un 2020.) gadiem. ZM Lauksaimniecības datu centrs vāc arī citus datus par bioloģiskajām saimniecībām, ziņas par valsts atbalstu apkopo Lauku atbalsta dienests, datus vāc arī BL sertifikācijas institūcijas.

Diemžēl, kaut arī ziņas tiek vāktas, ne tās, ne to analīze par BL darbības ekonomiskajiem aspektiem publiski nav pieejama.

Lauku saimniecību ekonomiskās darbības rādītāji tiek apkopoti SUDAT³¹ datubāzē. Tajā iekļautas ziņas par visas Latvijas zemnieku saimniecības reprezentatīvi pārstāvošajām 1000 lauku saimniecībām. Starp tām 2019. gadā bija arī 214 bioloģiskās saimniecības,³² taču nevar apgalvot, ka to atlase ir reprezentatīva. Lai iegūtu statistiku par bioloģiskajām saimniecībām no SUDAT, jāvēršas ar pieprasījumu Agrosursu un ekonomikas institūtā (AREI), kas apgrūtina darbu ar šiem datiem.

Datu decentralizācija, vājā publiskā pieejamība un to trūkums neļauj pilnībā novērtēt BL pašreizējo stāvokli, salīdzinot ar konvencionālo saimniecību, un tās attīstības potenciālu, veidojot sabiedrībai necaurskatāmu sistēmu.

Plašākais Latvijas BL novērtējums pēc stāvokļa uz 2017. gadu atrodams AREI 2019. gadā sagatavotajā ziņojumā “LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību” (turpmāk – LAP ziņojums). Aizvadītajos trīs gados tendences varētu būt arī mainījušās, taču datu nepieejamības dēļ par to īsā laikā pārskatu nav iespējams iegūt.

BL izmantotās lauksaimniecības zemes platība 2019. gadā pārsniedza 262 000 ha, vēl 27 690 ha atradās konversijas (pārejas) procesā. Tātad BL izmantojamās lauksaimniecības zemes īpatsvars no 11,2% 2017. gadā bija pieaudzis līdz 15% 2019. gadā. Tas atzīstams par augstu rādītāju, jo vidēji ES 2018. gadā BL izmantoja 8% no lauksaimniecības zemes. Lielāks BL īpatsvars pēc izmantotās zemes platības bija tikai Zviedrijā, Austrijā, kā arī Igaunijā (virs 20%).

Latvijā nozīmīgs ir 2017. gadā bioloģiskajās saimniecībās audzēto aitu (35%) un liellopu (gandrīz 25%), kā arī bišu saimju (27%) īpatsvars no kopējā šo dzīvnieku skaita.³³

²⁹ Eiropas Komisija. 2021. Bioloģiskās lauksaimniecības mērķi. https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organics-glance_lv

³¹ Latvijas Valsts prezidents. 2020. Latvijas lauksaimniecības politikai jāiet līdzī laikā – no “zaļuma” politikas verbāla atbalsta pārorientēties uz reālu rīcībpolitiku. <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidents-latvijas-lauksaimniecibas-politikai-jaiet-lidzi-laikam-no-zaluma-politikas-verbala-atbalsta-parorientejoties-uz-realu-ricibpolitiku-26274#gsc.tab=0>

³² SUDAT. Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls. <https://sudat.arei.lv/Login.aspx?ReturnUrl=%2fdefault.aspx>

³³ Tas ir apmēram 4% no šādu saimniecību kopējā skaita.

Kā atzīst Eiropas Komisija, ražība BL ir 40–85% robežās pret konvencionālo lauksaimniecību.³⁴ Kaut arī par bioloģisko produkciju iespējams saņemt ievērojami augstāku samaksu (kviešiem par 25–150%, pienam par 30–70%), tomēr tā ne vienmēr spēj kompensēt ražošanas augstākās izmaksas. Pie līdzīga secinājuma nonākuši arī LAP ziņojuma autori:

// (...) dati par ražību un produkcijas ieguvi rāda, ka augkopībā Latvijā bioloģisko kultūru ražība un produkcijas vērtība uz platības vienību ir ievērojami zemāka nekā konvencionālajās saimniecībās.³⁵

LAP ziņojumā norādīts, ka 2013.–2018. gadā bioloģiski ražoto graudaugu cenas par 23–69% pārsniedza vidējās cenas, pākšaugiem un rapsim pat 2–4 reizes, kartupeļiem divas reizes, līdzīgi arī sakņu dārzeņiem. Lopkopības cenu prēmija plašāk ražotajiem produktiem bija 20–40%, bet pienam tikai 4%.³⁶ Zemā pienu cenu prēmija varētu būt skaidrojama ar bioloģiski ražotā piena loģistiku un pārstrādes jaudu trūkumu, kā rezultātā tas tiek pārstrādāts kopā ar konvencionālā ceļā saražotu pienu.

Par zemāku ražību liecina tas, ka, neskatoties uz BL izmantotajiem 11% lauksaimniecības zemes, tās saražotās produkcijas īpatsvars kopējā ražā 2017. gadā bija 2,5% graudaugiem, 4,8% pākšaugiem, 7,5% sakņaugiem, vienīgi augļiem un ogām īpatsvars sasniedza 18,6%.³⁷ Tomēr tikai apmēram puse no augkopības produkcijas tika pārdota. Pārējo izmantoja

uz vietas saimniecībā, lielākoties lopbarībai. Dārzeņiem, augļiem, ogām realizācija sasniedza 30–40%, iespējams, ka tā bija vēl augstāka, taču netika reģistrēta.

BL lopkopības produkcijas daļa 2017. gadā sastādīja: aitu un kazu gaļai 14%, liellopu gaļai 7%, pienam 9% no kopējā apjoma. Vislielākais īpatsvars bija BL saražotajam medum, sasniedzot gandrīz 30% no kopējā iegūtā medus daudzuma. Citu produktu (olu, cūkgaļas, putnu gaļas) īpatsvars bija nenozīmīgs.³⁸ Toties pārdotās lopkopības produkcijas īpatsvars bioloģiskajās saimniecībās parasti sasniedza 80%, medus – 100% no saražotā.

Darba ražīgums BL bija zemāks: laukkopībā 56%, jauktajā specializācijā 52%, piena lopkopībā 86% no konvencionālajās saimniecībās sasniegtā. Izņēmums bija ganāmo mājlopu specializācija, kur bioloģisko saimniecību darba ražīgums par 16% pārsniedza konvencionālajās saimniecībās uzrādīto.³⁹

Apskatot produkcijas standarta izlaidi,⁴⁰ redzams, ka vairumā saimniecību grupu konvencionālo saimniecību izlaide uz 1 ha lauksaimniecības zemes ir vairāk kā 30% lielāka nekā bioloģiskajās saimniecībās. Īpaši krasa šī atšķirība ir ekonomiski lielākajām saimniecībām. Tomēr jāpiebilst, ka standarta izlaides izmantošana saimniecību klasifikācijā varētu par zemu novērtēt bioloģiskās saimniecības, kuru ražojumu cenas tirgū var ievērojami pārsniegt konvencionālo ražojumu cenas.

1. tabula

Standarta izlaide EUR uz 1 ha lauksaimniecības zemes 2019. gadā pa saimniecību ekonomiskā lieluma⁴¹ grupām

Tips	Saimniecības ekonomiskais lielums, tūkst. EUR					
	4–15	15–25	25–50	50–100	100–500	>500
Bioloģiskā	465	473	468	575	525	–
Konvencionālā	617	657	639	705	1056	1951

Datu avots: SUDAT

³⁴ Agroresursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību. 21. lpp.

³⁵ Turpat, 44. lpp.

³⁶ Turpat, 46. lpp.

³⁷ Turpat, 33. lpp.

³⁸ Turpat, 39. lpp.

³⁹ Aprēķināts pēc Agroresursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, 46. lpp.

⁴⁰ Standarta izlaide ir lielums, ko nosaka katrai ražošanas nozarei (augkopības kultūrai, mājlopu grupai). To aprēķina, vadoties pēc attiecīgā reģiona vidējām ražām un produkcijas cenām. Saimniecības ekonomiskais lielums ir visu tās ražošanas nozaru standarta izlaides kopsumma.

⁴¹ SUDAT. Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls.

AREI veiktie aprēķini liecina, ka 2017. gadā gan BL, gan konvencionālajā lauksaimniecībā visu specializāciju saimniecībās ražošanas izmaksas, rēķinot uz 1 ha lauksaimniecības zemes, pārsniedza saražotās produkcijas vērtību. Tomēr, ja konvencionālajās saimniecībās produkcijas vērtības un izmaksu starpība bija tuvu nullei, tad BL (izņemot piena lopkopības specializāciju) izmaksas par apmēram 25% pārsniedza saražotā vērtību.⁴² Šo iztrūkumu kompensēja valsts atbalsts,⁴³ kurš lielākoties tiek saņemts platībmaksājumu formā. Valsts atbalsts BL 2014.–2020. gada periodā ir pieaudzis par 58%, salīdzinot ar iepriekšējo periodu.⁴⁴

Pieejamie dati liecina, ka valsts atbalsta mainīgie noteikumi un apjoms ir svarīgākais ietekmējošais faktors BL attīstības virzienam. Bez šāda atbalsta lielākā daļa bioloģisko saimniecību nebūtu dzīvotspējīgas.

Valsts atbalsta intensitāte 2017. gadā bioloģiskajās saimniecībās bija 364 EUR/ha lauksaimniecības zemes, salīdzinot ar 287 EUR/ha konvencionālajās saimniecībās. Toties neto apgrozījums bioloģiskajās saimniecībās bija tikai 311 EUR/ha iepretim 1139 EUR/ha konvencionālajās saimniecībās.⁴⁵ Vidēji uz 1 ha lauksaimniecības zemes bioloģiskās saimniecības 2019. gadā saņēma par 77 EUR lielāku ražošanas atbalstu.

2. tabula

Ražošanas atbalsts EUR uz 1 ha lauksaimniecības zemes 2019. gadā dažāda lieluma saimniecībās⁴⁶

Tips	Saimniecības ekonomiskais lielums, tūkst. EUR					
	4–15	15–25	25–50	50–100	100–500	>500
Bioloģiskā	267	294	287	290	306	–
Konvencionālā	202	203	217	204	205	226
Starpība	65	91	71	86	101	

Datu avots: SUDAT

Piezīme: Vidējais maksājums ietver maksājumus par hektāriem un maksājumus par dzīvniekiem.

AREI veiktie aprēķini liecina, ka 2017. gadā gan BL, gan konvencionālajā lauksaimniecībā visu specializāciju saimniecībās ražošanas izmaksas, rēķinot uz 1 ha lauksaimniecības zemes, pārsniedza saražotās produkcijas vērtību. Tomēr, ja konvencionālajās saimniecībās produkcijas vērtības un izmaksu starpība bija tuvu nullei, tad BL (izņemot piena lopkopības specializāciju) izmaksas par apmēram 25% pārsniedza saražotā vērtību.⁴² Šo iztrūkumu kompensēja valsts atbalsts,⁴³ kurš lielākoties tiek saņemts platībmaksājumu formā. Valsts atbalsts BL 2014.–2020. gada periodā ir pieaudzis par 58%, salīdzinot ar iepriekšējo periodu.⁴⁴ Pieejamie dati liecina, ka valsts atbalsta mainīgie noteikumi un apjoms ir svarīgākais ietekmējošais faktors BL attīstības virzienam. Bez šāda atbalsta lielākā daļa bioloģisko saimniecību nebūtu dzīvotspējīgas.

Valsts atbalsta intensitāte 2017. gadā bioloģiskajās saimniecībās bija 364 EUR/ha lauksaimniecības zemes, salīdzinot ar 287 EUR/ha konvencionālajās saimniecībās. Toties neto apgrozījums bioloģiskajās saimniecībās bija tikai 311 EUR/ha iepretim 1139 EUR/ha konvencionālajās saimniecībās.⁴⁵ Vidēji uz 1 ha lauksaimniecības zemes bioloģiskās saimniecības 2019. gadā saņēma par 77 EUR lielāku ražošanas atbalstu.

Bioloģisko produktu pārstrādes rūpniecība Latvijā vēl atrodas agrīnas attīstības stadijā, tās īpatsvars pagaidām ir niecīgs. Kaut bieži izskanējuši apgalvojumi par lielo perspektīvu BL produkcijas eksportam, tas pašlaik ir nenozīmīgs. Virs 3% no saražotā tas bija tikai graudaugiem (3,1%), bišu saimēm (3,7%), pākšaugiem (5%), liellopiem (6,1%), tehniskajām kultūrām (10,4%), kā arī tādiem mazāk nozīmīgiem produktiem kā brieži un zirgi.⁴⁷

⁴² Agroresursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, 43. lpp.

⁴³ Šeit un turpmāk ar valsts atbalstu domāts kopējais nacionālais un ES atbalsts.

⁴⁴ Agroresursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, 65. lpp.

⁴⁵ Turpat, 75. lpp.

⁴⁶ SUDAT. Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls. <https://sudat.arei.lv/Login.aspx?ReturnUrl=%2fdefault.aspx>

⁴⁷ Agroresursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, 52. lpp.

Ievērojot Eiropas zaļā kursa prasības, BL platībām Latvijā līdz 2030. gadam jāpieaug par 67% jeb vairāk kā par 17 tūkstošiem ha katru gadu. Tas var notikt gandrīz vienīgi konvencionālo saimniecību konversijas ceļā vai, paplašinoties jau esošajām bioloģiskajām saimniecībām. Līdzšinējā BL dinamika rāda, ka bioloģiski apsaimniekojamo platību pieaugums galvenokārt atkarīgs no valsts atbalsta lieluma un noteikumiem. Ekonomiski efektīvāka šī mērķa sasniegšana būtu, stimulējot ganāmo mājlopu specializācijas attīstību. Šai nozarei nepieciešamās platības ir tikai par 30% lielākas nekā konvencionālajās saimniecībās (iepretim 3 reizes lielākām jauktas specializācijas saimniecībām), bet izmaksas tikai par 8% lielākas.⁴⁸

Ja pieņemam, ka konvencionālo saimniecību pārveidošanai par bioloģiskajām saimniecībām vai jau esošo paplašināšanai pietiks ar pašreizējo subsīdiu prēmiju, tad ražošanas atbalstam BL 10 gadu laikā jāpieaug vismaz par 13 milj. EUR gadā. Ja no ES tam netiks piešķirti papildus līdzekļi, tad šī nauda būs jāiegūst, pārdalot esošos līdzekļus no konvencionālajām saimniecībām. Politiski ērts mērķis tam varētu būt lielās, 6. ekonomiskās grupas saimniecības, kuras saņem lielāku valsts atbalstu un starp kurām pagaidām, vismaz SUDAT datubāzē, nav bioloģisko saimniecību. Šīs lielās saimniecības ir galvenās lauksaimniecības darbavietu radītājas, vidēji gadā saimniecībā nodarbinot 18–19 darbiniekus, kurpretim vairums bioloģisko saimniecību strādā īpašnieka ģimene un reti izmanto algotu darbaspēku. Izņēmums ir tikai pašas lielākās, 5. grupas bioloģiskās saimniecības, kuras vidēji nodarbina trīs strādājošos uz saimniecību.

Šobrīd neskaidras ir BL produkcijas noieta perspektīvas. Pieņemot, ka ražošanas apjoms pieaugs proporcionāli apsaimniekotajām platībām, 2030. gadā tas būs par 2/3 lielāks nekā pašreiz. Nelielos bioloģiskās produkcijas eksporta apjomus varētu palielināt, paplašinot saražotā pārstrādi, taču tad bioloģisko produktu pārstrādes rūpniecības attīstībai jāparedz īpašas atbalsta programmas. Piedevām, visā Eiropā strauji paplašinot BL, jārēķinās ar pieaugošu konkurenci bioloģiski ražotās pārtikas realizācijā, kā arī bioloģiskās produkcijas cienītāju dominējošo vēlmi iegādāties lokāli ražotas preces. Savukārt pašmāju patēriņu negatīvi ietekmēs iedzīvotāju skaita samazināšanās un sabiedrības novecošanās. Pašmāju patēriņš būs būtiski atkarīgs no iedzīvotāju pirktspējas pieauguma un dzīvesstila maiņas tendencēm.

Jāuzsver, ka, lai pilnvērtīgi izvērtētu BL ekonomisko devumu, nepieciešams vākt papildus datus par produkcijas pārstrādi un realizāciju, un, vissvarīgākais, šīs nozares ekonomiskā statistika jāpadara publiski pieejama. Bet Valsts prezidenta minētais šīs ražošanas sociālais un kopējais labums pašlaik Latvijā vēl vispār nav vērtēts.

⁴⁸ Agrosursu un ekonomikas institūts. 2019. LAP 2014–2020 atbalsta ietekme uz bioloģiskās lauksaimniecības attīstību, 43. lpp.

Autori

Uldis Spuriņš ir Domnīcas Certus vadošais pētnieks. Studējis Fordhamas Universitātē (*Fordham University*) ASV, Dienvidu Dānijas Universitātē (*Syddansk Universitet*) un Latvijas Universitātē, strādājis par ekonomikas pasniedzēju *City University of New York* (*CUNY*) un Fordhamas Universitātē. Pēc atgriešanās Latvijā piedalījies Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam izstrādē un sagatavojis ekonomiskos pētījumus dažādiem uzņēmumiem, valsts un nevalstiskām organizācijām. Strādājot *Certus*, sagatavojis ziņojumus par veselības, farmācijas, apstrādes rūpniecības un IKT nozarēm.

Edmunds Krastiņš ir *Ekonomistu apvienības 2010* valdes loceklis, bijis finanšu ministrs 1999.-2000. gadā, kā arī Ministru prezidenta, finanšu, ekonomikas, ārlietu ministru padomnieks. Grāmatas *Latvijas tautsaimniecības vēsture* līdzautors, vairāku ekonomikas vēsturei veltītu monogrāfiju autors.

Dānis Auers (PhD, Londona) ir Domnīcas *Certus* valdes priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes (LU) asociētais profesors un ASV dibinātā *Baltijas Studiju Veicināšanas asociācijas (AABS)* prezidents. Studējis Londonas Ekonomikas Augstskolā (LSE) un Londonas Universitātes Koledžā (UCL) Apvienotajā Karalistē. 2005.-2006. gadā bijis Fulbraita programmas pētnieks Kalifornijas Universitātē Berklijā (ASV), 2014. gadā – Baltijas-Amerikas Brīvības fonda pētnieks *Wayne State University* Detroitā (ASV). 2015. gadā *Palgrave Macmillan* izdevniecībā Londonā un Ņujorkā izdota D. Auera monogrāfija "*Comparative Politics and Government of the Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania in the 21st Century*" (Baltijas valstu politika un pārvaldība: Igaunija, Latvija un Lietuva 21. gadsimtā).

CERTUS
domnīca mērķtiecīgai izaugsmei

Latvijas ekonomisko izaugsmi var panākt tikai ar kopīgiem spēkiem. *Domnīca Certus* veicina dialogu ar uzņēmējiem, zinātniekiem un publiskā sektora lēmumu pieņēmējiem, lai radītu attīstības idejas, kas balstītas zināšanās un pieredzē. Idejas, kas var virzīt Latviju pa mērķtiecīgas izaugsmes ceļu, sabalansējot liberālas tirgus ekonomikas attīstības principus ar pārdomātu un fokusētu valsts atbalstu Latvijas tautsaimniecības nozaru attīstībai.

Ziņojums sagatavots ar biedrības "Apvienība par ilgtspējīgu lauksaimniecību un lauku vidi" finansiālo atbalstu.

Vāka bilde no *Pexels*.

© Domnīca Certus. 2021
ISBN 978-9934-577-10-9